

Pages 764 - 873

VOLUME IX.

S. Store 326:323.2(68232) Com

KOMMISSIE VAN ONDERSOEK OM ONDERSOEK IN TE STEL
NA DIE GEBURE IN DIE DISTRIKTE VAN VEREENIGING
(TE WETE DIE SHARPEVILLE LOKASIE EN EVATON) en
VANDERBIJLPARK, TRANSVAAL PROVINSIE, op 21 MAART
1960.

WOENSDAG, 27 APRIL 1960 om
9.45 v.m.

VERTEENWOORDIGING: SOOS VOORHEEN.
TOLK: PETRUS JOHANNES FOUCHÉ.

INHOUD:

SIDWELL KELE

Hoofgetuieis	Bladsye 764 - 770
Deur die Voorsitter	" 771 - 772
Kruisverhoor	" 772
Herverhoor	" 772

S.J. v.d. LINDE:

Hoofgetuieis	" 773 - 781
Kruisverhoor	" 781 - 796
Herverhoor	" 796
Deur die Voorsitter	" 796 - 797

A.G. BRUMMER:

Hoofgetuieis	" 798 - 814
Kruisverhoor	" 815 - 842
Herverhoor	" 842 - 844

A.F. FREEMANTLE:

Hoofgetuieis	" 844 - 855
Kruisverhoor	" 855 - 869
Herverhoor	" 869 - 870
Verdere Kruisverhoor	" 871 - 873

Pages 764 - 873

VOLUME IX.

S. Store 326:323.2(68232) Com

KOMMISSIE VAN ONDERSOEK OM ONDERSOEK IN TE STEL
NA DIE GEBURE IN DIE DISTRIKTE VAN VEREENIGING
(TE WETE DIE SHARPEVILLE LOKASIE EN EVATON) en
VANDERBIJLPARK, TRANSVAAL PROVINSIE, op 21 MAART
1960.

WOENSDAG, 27 APRIL 1960 om
9.45 v.m.

VERTEENWOORDIGING:

SOOS VOORHEEN.

TOLK:

PETRUS JOHANNES FOUCHÉ.

INHOUD:

SIDWELL KELE

Hoofgetuenis
Deur die Voorsitter
Kruisverhoor
Herverhoor

Bladsye 764 - 770
" 771 - 772
" 772
" 772

S.J. v.d. LINDE:

Hoofgetuenis
Kruisverhoor
Herverhoor
Deur die Voorsitter

" 773 - 781
" 781 - 796
" 796
" 796 - 797

A.G. BRUMMER:

Hoofgetuenis
Kruisverhoor
Herverhoor

" 798 - 814
" 815 - 842
" 842 - 844

A.F. FREEMANTLE:

Hoofgetuenis
Kruisverhoor
Herverhoor
Verdere Kruisverhoor

" 844 - 855
" 855 - 869
" 869 - 870
" 871 - 873

Str. 4-7-63

KOMMISSIE VAN ONDERSOEK OM ONDERSOEK IN TE STEL
NA DIE GEBEURE IN DIE DISTRIKTE VAN VERENIGING
(TE WETE DIE SHARPEVILLE LOKASIE EN EVATON) en
VANDERBIJLPARK, TRANSVAAL PROVINSIE, op 21 MAART
1960.

WOENSDAG, 27 APRIL 1960 om
9.45 v.m.

VERTEENWOORDIGING: SOOS VOORHEEN.

TOLK: PETRUS JOHANNES FOURIE.

SIDWELL KELE, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: Sidwell, jy is
'n Bantoe Speurder-konstabel gestasioneer te Sharpeville
Lokasie? ---Ja.

Vir hoe lank is jy al gestasioneer te Sharpeville?
--- Sedert Oktober 1959 - laasjaar.

DIE VOORSITTER: Hoe lank is jy al in die
Polisiediens? --- Sewe jaar.

VERHOOR HERVAT:
/En hoe lank woon jy - jy woon in Sharpeville
lokasie, nê? --- Ja.

Vir hoe lank? --- Vyftien jaar.

Jy weet van die mbeilikheid wat daar was op die
21e Maart van hierdie jaar? ---Ja.

Daardie oggend, hoe laat het jy opgestaan?
--- Ontrent half-sewe die oggend.

Waar is jy toe heen? --- Ek het opgestaan en
gewas, en daarna is ek na die klagtekantoor ontrent 8-uur.

Om op diens te gaan? - -Ja.

Het watter straat het jy langs geloop na die

--- Polisiestasie ---

Polisiestasio? --- Seelso-straat. Dit is die groot /
straat.

Wat het jy toe gevind was die toestand in Seelso-
straat, daardie tyd? --- Ek het taalik Naturelle teŕgeken
in Seelso-straat.

Wat was hulle besig om te maak? --- Hulle het
geskree; hulle het geskree "Afrika!" onder andere,
en ook/andere gesê, "Dit is ons land, of wêreld".

Was hulle gewapen? --- Nee.

Was hulle in klein groepies gewes, of 'n groot
klomp? --- Daar was groot aantalle, sulke klompe, aantalle
bynekaar. Groot aantalle bynekaar. Klompe-klompe.

En jy dra natuurlik nie univorm nie?--- Nee.
Ek is 'n speurder.

Ken die Bantoes in die lokasie vir jou as 'n
speurder? --- Die meeste ken my as 'n speurder.

En het jy enige moeilikheid ondervind om by
die Polisiestasio te kom? --- Geen moeilikheid nie.

En is daar van hulle wat met jou gepraat het?
---Niemand nie.

Het jy gewet wat gaande was? --- Ek het gewet.

Waar het jy dit gehoor? --- Ek het Sondag gehoor,
daarvan, by die klagtekantoor. Ek het ook die nuus
gehoor hulle sou na die Polisiestasio gaan, die volgende
dag, sonder die nodige passe, en dat hulle graag sou wou
gearresteer word.

Terwyl jy op weg was na die Polisiestasio, ken
jy hoor wat gepraat onder die Bantoes, as sulke? ---Nee.
Ek het niks anders gehoor as hierdie geruas nie, en dan
die geskree, sees ek reeds aan die Hof vertel het.

Die skare, het hulle leiers gehad, soos wat u kon sien leiers was? --- Daar was leiers gewees.

Het jy van hulle geken? --- Ek het net een geken, op daardie stadium.

Wie was dit? --- Manuel Teketsi.

Om net daar 'n bietjie stil te staan by Manuel Teketsi, het u hom later, gedurende die gebeure daardie dag, weer gesien? --- Ek het; by die klagtekantoor.

Was hy een van die wat gearresteer was? --- Nie daardie dag nie, maar later was hy gearresteer.

Nie daardie dag nie? --- Nie die Maandag nie.

Hoe laat het jy by die Polisieostasie aangekom? --- Ontrent 8-uur, 8.5, 8.10, daar rond.

Het jy toe daar gebly die hele dag, tot na die skietery verby was? --- Ja.

Het jy nooit die Polisieterrein verlaat nie? --- Nee; gladnie.

Vertel aan die Kommissaris wat jy nou gesien het, wat gebeur het daar rondom die Polisieostasie daardie dag? --- Ontrent half neg, 9-uur daardie oggend, het daar klompe en klompe Naturelle by die Polisieostasie aangekom. Daar het talle gekom en geraas gemaak en ontrent 1-uur het kol. Pienaar daar aangekom. Ons het toe ons instruksies ontvang. Ons moes by voorbeeld toe staan, op parade gaan. Toe sien ek hallegoel met klippe, en toe was daar geskiet. Toe hardloop ek weg.

Wie het met klippe gegooi? --- Dit was die Naturelle buitekant die draad van die Polisieostasie.

Was dit net hulle wat gegooi het, of het die Polisie ook gegooi? --- Nee; net hulle het anderkant

diedrade gegooi, na die Polisie. Nee, die Polisie het nie gegooi nie.

Het die Polisie geskiet? --- Toe skiet die Polisie, en toe hardloop ek weg.

Was dit net die Polisie wat geskiet het? --- Net die Polisie.

Waar het jy heen gehardloop? --- Ek het in die Poliseikamp in gehardloop. Daar is selle, daar.

In die selle? --- Ek het na die selle gehardloop, maar ek het nie ingehardloop nie. Ek het by hulle gaan staan - die Polisie-selle.

Maar u was nou heel tyd in die Poliseikamp? --- Ja.

Het jy in die gebou gehardloop? --- In die gebou.

En wat was jou plan; om in die selle te gaan wegkruip? --- Ek het nie gedink om in die selle te gaan wegkruip nie, maar ek het net gedink ek moet iewers veiligheid soek.

Op watter stadium het jy weggehardloop? --- Toe die skietery plaasgevind het; net toe die skote afgevuur was, het ek weggehardloop.

Vir wie was jy bang? --- Ek was net bang vir die skietery, en toe hardloop ek weg.

Wat was die rede vir jou weggehardloop - verstaan ek dat jy bang was vir jou eie lewe, of wat? --- Ek was bang vir my lewe, en ek het onder andere gedink dat hierdie talle wat hier buitaktant die draad was, sou die Polisie aanval en so daar so'n aanval plaasvind, en daar is verdere skietery, omdat ek 'n speurder is

--- Nag ---

mag ek ook raakgeskiet word.

Wat was werklik jou gedagte - indien die skare die Polisie sou aanval, het daar enige vrees by jou bestaan dat die skare as sulks jou ook sou aanval, of nie? ---Ja. Ek het gedink dat die skare die Polisie aansoek myself, ook mag aanval.

Het daar ooit enige vrees by jou bestaan dat die Polisie opsetlik vir jou sou skiet? --- Nie opsetlik nie; maar ek het gedink as die skare oor die draad spring en die Polisie skiet dan op hierdie skare en ek is dan tussen die skare, mag ek ook raakgeskiet word.

As ek jou reg verstaan, dan het jy nou 'n tweeledige gevaar gesien? Een, dat jy per ongeluk deur die Polisie sou geskiet word, en die ander dat die skare jou mag aanrand wanneer hulle die Polisie aanrand? --- Ek het gedink dat hierdie skare wat hier so teen die draad geleun het, as hulle nou oor hierdie draad kom en die Polisie aanval, en omdat ek in privaat klere was, ek moontlik ook geskiet kon word deur die Polisie.

Dan moet ek jou weer die vraag stel: Was jy bevrees, of was jy nie bevrees dat die skare jou self ook sou aanrand nie? --- Ek was bevrees hulle sou my aanrand.

So, jy het van twee kante gevrees - altesaam die kante wat daar teenoor mekaar gestaan het, mag vir jou besser het. Is dit reg? --- Dit is.

Die beste plek was toe maar om van almal af pad te gee? --- Dit was die beste.

Kan jy sê waarom die Bantoes met lippe gegesel

--- het ---

het na die Polisie? --- Ek weet nie wat die rede was nie.

Was daar enige rede wat jy kon sien? --- Hulle het vir my kwaad voorgesien; hulle het "Afrika!" "Afrika!" geskree en hulle het ook gesê dat "hierdie ons land" was.

Wat ek bedoel, het die Polisie enigiets gedoen wat aanleiding kon gee tot die klipgoelery? --- Nee.

DIE VOORSITTER: Het jy ooit gesien of daar enige poging was, kort voor die skietery begin het, om een van die Bantoes in hegtenis te neem? --- Ja; daar was Naturelle in hegtenis geneem, voor die skietery.

Wie het die inhegtenisname uitgevoer? --- Spourders, Vereeniging spourders en ook van Johannesburg spourders.

3 Waar was dit; was dit by die groot hek, of was dit op 'n ander plek gewees? --- By die groot hek. Hierdie Naturelle was binnekant, op die Polisiegronde, by die hek gearresteer. Dit was die leiers.

Was dit baie kort voor die klipgoelery gewees? --- Baie kort voor die klipgoelery plaasgevind het.

Waar was jy toe gewees? --- Ek het in die jaart gestaan, naby die hek, in die jaart.

Watter hek praat jy nou van? --- Die groot hek, wat Wes wys.

Die hek in die heining, of die hek wat toegang verleen na die binneplein van die Polisieostasie? --- Dit is die hek in die heining.

Kyk 'n bietjie na Bewysstuk "A". Jy kan sien op hierdie foto sandal (aan getuie oorkandig)? --- Dit is

--- die ---

die hek aan hierdie kant van die foto.

Het ander woorde, dit is die dubbelhek, die dubbele draadhek? ---Ja.

Wanneer het jy vandaar weg beweeg? --- Toe die skietery plaasgevind het, het ek weggehardloop.

VERHOOR HERVAT: Wanneer het jy weer vorentoe gekom? --- Ek het weer uitgekom net na die skietery.

En het jy toe die dooies en gewondes gesien is daar? --- Ek het.

Het die Polisie iets gedoen om hulle te help? --- Hulle het na hulle gegaan. Hulle het hulle gehelp.

Sonder versuin, of ...? --- Dadelik; sonder versuin.

Het jy ook gaan help? --- Nee.

Wat het jy gedoen? --- Ek het net aangekyk.

Nog te groot geskrik? --- Ek het geskrik, en ek is toe weer terug, klagtekantoor-toe.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

MNR. KENTHIDGE: GEEN KRUISVERHOOR NIE.

MNR. PLEWMAN: GEEN KRUISVERHOOR NIE.

DIE VOORSITTER: In die loop van die oggend, na jy by die Sharpeville Polisieostasie aangekom het, het jy te enige tyd opgelet of die gedrag en houding van die skare Bantoes verander het? ---Hulle gedrag was nog meer ongunstig toe hulle by die Polisieostasie aangekom het, as wat hulle was toe ek hulle gesien het op pad na die Polisieostasie; hulle gedrag was slegter. Hulle was meer wild.

As jy enige indruk gekry het, dan wil ek graag

hê jy moet dit vir my vertel. Was daar enige tyd wat jy kan beskrywe as die tydperk toe hulle vir jou as die wildste voorgekom het? --- Dit was op die stadium toe hulle nader gegaan het na die draad by die Polisie-stasie en hulle hande in die lug opgehou het, en geraas en geskree het.

Wanneer was dit, min of meer? --- Dit het gebeur voordat die Naturelle in hegtenis geneem was, en voor die skietery plaasgevind het.

Hoe lank voor dit? --- Ontrent een uur voor die skietery.

Het jy te enige tyd daardie dag, terwyl jy op pad was na die Polisie-stasie en toe jy by die Polisie-stasie aanwesig was, enige dreigemente gehoor teenoor die Polisie of teenoor die Polisiegeboue? --- Op pad na die Polisie-stasie het ek geen dreigemente gehoor nie, maar terwyl ek by die Polisie-stasie gewees het, het daar Naturelle geskree, "As julle ons nie almal arrester soos wat ons hier is nie, entrent paste nie, sal ons hierdie geboue afbreek."

Wanneer het jy dit gehoor? --- Dit was op die stadium toe ek binnekant was en toe hierdie Naturelle buitekant was, naby die draad.

Watter taal is gebruik toe hierdie dreigement ...? --- Dit was in Sesuto gesê.

Watter groep behoort jy aan? --- Ek is 'n Basuto.

Het jy dit van 'n enkeling alleen gehoor, of het jy dit van meer gehoor? --- Het van een persoon.

Waar was hy gewees? --- Hy was naby hierdie groot hek gewees.

SIDWELL KELL
Deur die Voorzitter.
Kruisverhoor.
Herverhoor.

As jy kan onthou, wil ek graag van jou weet. Min of meer wanneer het hy hierdie woorde gebruik? Met betrekking tot wanneer die arrestasie uitgevoer is, of wanneer kol. Piensar opgedaag het, of enige ander insident wat jy kan onthou? ---'nKert rakkie voor die Naturelle in hegtenis geneem was, was hierdie woorde gebesig.

Die persoon wat hierdie woorde gebesig het, was dit iemand gewees wat jy vantevore geken het? --- Nee. Ek het die persoon self nie gesien nie. Ek het gekyk maar toe was daar so'n geskree gewees, dat ek nie kon sien wie hierdie woorde gebesig het nie.

Volgens die stem, het dit vir jou geklink of dit 'n man is, en of dit 'n vrou is? --- Dit was 'n man se stem.

KRUISVERHOOR DEUR MNR. LOUW: Jy sê dat jy 'n Basuto is. Waar is jy gebore? --- In Basutoland is ek gebore.

Woon jou ouers nog daar? --- Hulle is nou al in die Unie.

Hoe lank is jy al in die Unie? --- Ek het hier groot geword.

Jy betaal Unie-belasting, nie Basuto belasting nie? --- Ja.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

HERVERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: Ek het van jou verstaan dat jy sê toe die persoon die woorde gebesig het, toe was daar so'n geskree dat jy nie kon hoor nie? --- Ja.

Wat bedoel jy daarby; bedoel jy die geskree was in antwoord op wat hy gesê het, of dit was maar sonar nog die gewone geraas? --- Dit was nog die gewone geraas.

STEPHANUS JACOBUS VAN DER LINDE, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: U is 'g kaptein in die Suid-Afrikaanse Polisie, gestasioneer te Moroka?

--- Ja.

Op die 21e Maart van hierdie jaar, het jy gekom van Auckland Park af na Sharpeville Polisie-stasie? --- Ja.

Het jy gekom met pantsermotors? --- Twee pantsermotors, ja.

Dit is dieselfde as die saracens? --- Dit is so.

Twee saracens, en hoeveel manskappe? --- Elke saracen het vyf manskappe gehad.

Vertel ons eers, die vyf manskappe wat by die saracens was, is hulle nou - word hulle beskou as bemanning van die saracens? --- Ja.

En wat was die wapens waaroor hulle beskik het? --- Wel, daar was een kanonnier vir die Browning, en dan was daar twee wat met stengewere gewapen was. Dan was daar twee met rewolwers, en een ook met 'n .303 geweer.

U sê daar was twee stengewere? --- In elk, ja.

Normaalweg, kan al hierdie wapens vanuit of van bo af die saracens gebruik word? --- Ja, onder sekere omstandighede.

Kan, by voorbeeld, die Browning gebruik word om te skiet, en die twee stengewere? --- Gelyk skiet, ja.

Almal tegelyk skiet? --- Ja.

DIE VOORSITTER: Dit is terwyl die bemanning almal binne-in die saracens is? --- Dit kan gebeur.

Ek meen, die Browning wat bo-op gemonteer is, kan dit hanteer word van binne die saracens? --- Ja.

--- VERHOOR HERVAT ---

VERHOOR HERVAT: Hoe laat het u by die Sharpeville lokasie aangekom? --- Kwart-oor-elf die môre.

En wie het u daar ontmoet? ---Maj. van Zyl.

Waar het u hom ontmoet? ---By die ingang na die lokasie.

Het u Bantoes daar gesien, in die straat, toe u ingekom het? ---Ja; baie.

Hoe ver was hulle van die Administratiewe gebou af, dit is nou van die hek af? --- Wel, daar was orals - in die straat, aan die kant van die straat, voor die geboue, orals was daar Bantoes.

En net hoeveel mense was hy daar, ontrent? --- Wel, ek het maj. van Zyl daar aangetref net met een voertuig en, soos dit vir my gelyk het, die drywer. Daar was nie ander Polisie-mense toe daar nie; nie waar ons mekaar ontmoet het nie.

O, was hy alleen daar? ---Ja.

En hoe ver was die Bantoes van hom af? --- Wel, ek sou sê die naaste een was ontrent so 20 na 30 treë.

Sê vir ons wat toe gebeur het, daarna? --- Ek - vanwaar ek Maj. van Zyl ontmoet het, het ek hom geleë na die Sharpeville Polisie-stasie. Dit is ongeveer 'n afstand van ontrent 2½ myl. Terwyl ons af in die rigting beweeg het, was die vliegtuig besig om oor die Sharpeville Polisie-stasie te vlieg. Terwyl ons nader gegaan het, het ek opgemerk dat daar groot groepe Bantoes aan al kante van die straat ook in daardie rigting beweeg. Almal het na ons geskree, en dit was so'n oorverdowende geraas dat ons byna niks kon uitmaak wat gesê word nie; maar die wat nader aan ons was, kon ons uitmaak dat hulle

--- skeltaal ---

skeltaal op die Polisie gebruik, maar ons het geen notisie daarvan geneem nie. Ons het gegaan tot by die Sharpeville Polisie-stasie. Daar het ek my twee sarasens opgestel aan die Westekant, maar ek moes toe my posisie aanmeld per telefoon en toe het ek ontdek dat daar nie 'n telefoon in werking was nie. Maj. van Zyl moes toe 'n dringende rapport maak, toe is ek met maj. van Zyl met een sarasen terug na die Municipale kantore en vandaar af het ek kort-kort polisie-versterkings begelei, terug na Sharpeville Polisie-stasie, en net sodra ek hulle daar het moes ek terug kom en verdere opdragte te ontvang.

Hoeveel manne het u aangetref in die polisie-terrein toe u daar gekom het? --- Wel, toe ek die eerste maal daar aangekom het, sou ek as nie meer as onttrent so 20 na 30 wit manne nie; die nie-blankos het ek nie getel nie.

Weet u wie toe daar in bevel was? --- Nee, ek weet nie. Ek het nie lank gebly nie, maar ek was saam met maj. van Zyl daar.

U is toe weer met hom uit? --- Ja.

Weer met hom saam teruggekom? --- Ja.

En sees ek van u verstaan, weer uit; het hy weer met u saam uitgegaan? --- Ja.

Hoeveel keer het u heen-en-weer gegaan? --- Wel, ek het drie sulke ritte afgelê.

Toe u nou vir die laaste keer terugkom, hoe lant was dit toe? --- Dit was ongeveer eenuur.

Toe u nou die laaste keer daar aankom, was kol. Pienaar toe al daar? --- Nee; ek het hom juis begelei. Hy was net voor my sarasen.

--- Waar ---

Waar het u hom gekry? ---Do, by die Municipale kantore.

En kol. Spengler? --- Ook daar gekry.

Het hulle saam gekom? --- Ek is nog nie seker op hierdie stadium nie.

Kol. Prinsloo? --- Nee, kol. Prinsloo was voor kol. Pienaar daar.

Was kol. Spengler nie met hom saam nie? --- Ek neen so.

Toe u kol. Pienaar - u het hom begelei? ---Ja.

Is u nou in die saracen? --- Ek was in die saracen, ja.

En hy kom met 'n kar agteraan, of wat? ---Nee. Hy het net voor my gery. In werklikheid het ek hom gedek.

En hy is met 'n kar? ---Ja.

'n Gewone, sedan-kar? ---Ja.

Hoe was sy toegang na die Polisiestasie ...? --- Ek wil graag aan u verduidelik. By daardie stadium het die Bantoes bankvas gestaan vir omtrent 'n distansie van ongeveer 'n driekwartmyl voor jy by die Polisiestasie kom; soveel so dat toe hy van die hoofpad afdraai, kon hulle nie met die straat gaan nie - hulle moes afdraai van die hoofpad af, vanweë die versperring deur die mense. Ek het toe vinnig nader gekom, maar namate hulle vorentoe gegaan het, het die Bantoes nader op hulle gekom en toe hulle ongeveer 100 treë van die Polisiestasie se hek af is, het die Bantoes sy kar gepad. Party wou hom optel, party wou hom terugdruk, en ek het toe vinnig op hulle afgeklim met die saracen.

--- Toe ---

Toe gespad hulle 'n bietjie, met die gevolg hy kon vorentoe gaan en ek het hom tot by die hek, kan ek sê, ge-eskort en toe hy by die hek ingaan het ek hom laat verder gaan. Op daardie stadium was die posisie baie kritiek, daar. Die Bantoes was woedend, hulle het geraas en geskree, hulle het almal vorentoe saamgedrom.

DIE VOORSITTER: Hoe laat was dit, min of meer?
--- Dit was ongeveer 1-uur. Dit kom so'n paar minute, tien minute voor een of tien minute na een, gewees het. Ek het nie op daardie oomblik na my horlosie gekyk nie. Maar, ek het nie daar gebly nie. Ek is vandaar weer terug na die Municipale kantore-toe, en dit was net nadat ons stilgehou het - ons het omtrent so'n vyf minute stilgehou, toe ons die skietery hoor.

VERHOOR HERVAT: Waar was u toe die skietery plaasvind? ---So, by die Municipale kantore.

By Maj. van Zyl? --- Ek en hy was bynekaar.

Was julle buitekant? ---Buitekant, voor die ...

Was jy ook buitekant? --- Ek was op my saraces.

Toe hoor u die skietery? --- Ja; toe kyk ek op my horlosie; toe was dit net mooi half-twee.

Kan u vir ons sê hoe lank die skietery omtrent aangehou het? --- Dit was net, sal ek sê, 'n sarsie - ek sou sê nie meer as omtrent 20 na 30 sekondes op die uiterste nie. Ons het dit net gehoor, toe is dit verby.

Wel, ek verstaan nou van u, u het so kwartoor-elf in die lokasie aangekom, het u? ---Ja, dit is reg.

En u het heen-en-weer gery van die Administratiewe geboue na die Polisiestasie, toe het u teruggegaan en so aan? ---Ja, dit is reg.

--- En ---

En u het self kon sien wat die stemming is, en die gedrag van die Bantoes? ---Ja.

Uit daardie waarnemings, wat het u verwag sou gebeur? --- Wel, dit was vir my duidelik dat daar moeilikheid gaan gebeur, en veral die laaste keer dat ek daar was, met kol. Pienaar. Toe kon ek sien die skare was op daardie stadium so opgewonde en so histories, dat net skiet hulle kon terugkeer. Ek wil net graag daarby sê, hulle wou vir niks padgee nie en die skare het maar gedurigdeur nader en nader gekom aan die Polisiestasie, tot by die hek. Ek het toe nie weer ingegaan, elke slag nie. Ek het verby gegaan, want ek wou my saracoen veilig hou en ook my manskappe wat in die saracoen is.

Was daar enigiets wat vir u 'n aanduiding was waarom die mense so geras het en so histories was? --- Wel, ek kon nie sê nie. Al wat ek dit aan kon toeskryf was, hulle was opgesweep en dat hulle so 'n emosionele toestand toe was dat hulle hulself nie kon beheer nie.

Het jy enigiets gesien wat die Polisie gedoen het wat daartoe kon bydra om hulle in daardie toestand te kry? ---Nee. Die laaste keer, veral, toe ek in is, het ek opgemerk dat die Polisie voor die ingang by die Polisiestasie staan, doodstil, kalm en bedaard. Hulle het niks gedoen nie. Niemand het met hulle gepraat, wat ek gehoor het, of tussen hulle beweeg nie.

Het u van die Bantoes binnekant die draag ook gesien? ---Nee.

Het u vir een of ander rede noukeurig opgelet, toe u nou binnekant was, wat die toestand daar was? --- Wel, soos ek sê, ek was net toe ek daar gekom het, vir 'n paar minute binne, en toe was die toestand baie

sleg, al. Daar was duisende, na my skatting, Bantoes om die Polisiestasie. Dit was feitlik driekwart omsingel.

Hoeveel Bantoes het u geskat? --- Wat ek sou skat, toe ek daar gekom het, was ongeveer 10,000 na 12,000.

Wat het u geskat toe u die laaste keer vir kol. Pienaar ....? --- Goed tweemaal soveel, want toe was die Polisiestasie heeltemal omsingel.

Het u enige wapens gesien by die Bantoes? --- Nee; ek het nie.

Toe u deur die skare gery het, het u geen wapens by hulle gesien nie? --- Nee; ek kon net die wat naby was, sien. Maar soos ek u sê, ek moes my oog op die saracen hou, vir sy veiligheid, met die gevolg, ek kon nie die skare meer deeglik deurkyk nie. Maar die wat naby die saracen was, het ek geen wapens aan gesien nie.

Kaptein, ek weet nie veel van die ding af nie. Waar sit u, in die saracen? --- Wel, ek het die dag bo-op die toring gesit, reg bo-op hom, op die dak.

Daar is net plek vir een man om sy kop bo uit te steek? --- Ja. Daar waar ek was, kan net een man deurkom op 'n slag, maar agter my is daar ook 'n plek; maar daar was niemand buitekant nie. Die manne was almal binnekant. Ek was alleen bo-op die saracen.

En toe u deur die skare gegaan het, het u bo gebly? --- Ja; ek het bo bly sit.

Kon jy die skare dus heeltemal goed sien? --- Goed sien.

En jy sê jy het geen wapens gesien nie? ---Nee, nie sover ek kon sien - het ek niks gesien nie. Maar soos ek u sê, ek kon nie my aandag 100% daar wei nie omdat ek begaan was oor die veiligheid van my saracen. Maar soos ek u sê, die wat in die onmiddellike nabyheid van my was, ek het geen wapens aan hulle gesien nie.

Wanneer u praat van die veiligheid van u saracen, wat kan daar werklik met hom verkeerd gaan? --- Wel, u sien, daar is verskillende skuiergate, sal ek dit maar noem, waardeur lug ingelaat word of waardeur ons kan skiet, en 'n mens kan dit nie altyd toekom nie vanweë die feit dat die mense vers lug binne moet kry. Indien persone nader kom, kan dit meentlik wees dat bomme, petrol-bomme, brandbomme of iets van die aard binne gegooi word of hulle kan selfs binne-in daardie gate afvuur; as dit gebeur, dat daar in die saracen in geskiet word, kan daar verskriklik skade aangerig word want die hele ding is staal en daardie patroon, soos u kan verstaan, sal binnekant rondmaal en verskriklike skade veroorsaak.

As daarin geskiet word, kan dit 'n ontploffing van die ammunisie self beteken? ---O, ja. En dan die baie petrol en hoog ontvlambare olie wat gebruik word in die saracen.

Het u na die skietery opgehou het, gegaan na die Polisie-stasie? --- Ja; ontrant veertig minute daarna het ek daar aangekom - na die skietery, want ek het toe ander opdragte gehad. Ek het nie onmiddellik na die skietery af gegaan nie.

Wat was die toestand daar toe? --- Wel, toe ek nou daar terugkom, was daar geen mense nie. Hier en daar het 'n paar Bantoes gestaan, en daar was 'n paar lyke, nog.

wat hulle besig was om op te ruim.

Die besoerdes, was die toe ...? --- Almal verwyder. U sien, net onmiddellik na die skietery het hulle met my in aanraking gekom en my opdrag gegee om ambulansse te bestel, wat ek onmiddellik gedoen het. Die besoerdes was toe almal verwyder toe ek daar kom.

Was u behulpsaam met die bestel van die ambulansse?
--- Ek het die ambulansse bestel.

Waar het u die berig vandam gekry dat u dit moes doen? ---Hulle het my oor die lug geroep. Ek het radio-verbinding gehad met die ander sarasens wat by die Sharpeville Polisieostasie was.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

CROSS-EXAMINED BY MR. KENTIDGE: Capt. v.d. Linde, you mentioned the possible danger to the sarasens from a petrol bomb? ---Ja.

But, of course, it is clear that you did not see any petrol bombs? ---I didn't.

There were certain weapons handed in which were found, including two umbrellas, a bicycle pump, but no petrol bombs? --- Nee, ek weet nie wat hulle ingehandig het nie.

Were you in charge of the sarasens detachment that day? ---Nee.

Was Capt. Brunner your superior? ---Ja.

What was the number or identifying mark of your vehicle, the vehicle which you were in? --- Ek weet nie wat bedoel u nou nie - of u meen die radio wat ek in gehad het ...

Did you have a numberplate, or something like

that? ---Ja, ek het 'n nummerplaat gehad.

What was your number? --- Wel, ek onthou nou net die laaste twee - 03; en my oproepteken van my radio was 22.

DIE VOORSITTER: En is die ander die gewone registrasienommer, wat gewone voertuie ook dra? --- Ek dink dit is 'n Departement van Verdediging Registrasienommer.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Captain, you are in the South African Police? ---Ja.

Are these saracens your Police vehicles, or were they just taken, lent to you by the Defence Department? ---Nee; sover ek kan verstaan, op die sterkte van die Polisie op Auckland Park.

And are you regularly in charge of saracens? ---Nee. Ek is opgelei omset hulle te werk.

You have had training on the use of saracens? ---Ja.

Can you tell us, as far as the Police are concerned, leaving aside the military part of it, for what purposes do the Police use saracens? --- Wel, die saracen is uitsluitlik 'n voertuig wat gebruik word vir die veilige vervoer van manskappe.

DIE VOORSITTER: Jy meen, is in die verlede slegs daarvoor gebruik, of is daarvoor bedoel? ---Nee, dit is sy doel; die veilige vervoer van troepe, sou ek sê - Polisie, of troepe, soos u dit wil noem.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: In your training with saracens, did you have any training in the use of saracens to control crowds? ---Nee.

---Or ---

Or to disperse crowds? --- Nie met saracens nie.

The saracens carries one fixed Browning machine gun? --- Ja; hy kan een dra. Dit is nie 'n "fixture" nie. Dit kan afgehaal word, ook. Dit is nie daar permanent nie.

DIE VOORSITTE: Kan dit 360° swaai, of is sy swaai-beweging beperk? --- Sy swaai-beweging is beperk.

Tot wat? --- Wel, ek sou sê ongeveer - wel, u sien, die groot saak is, u werk nou met die hele liggaam. U sit op 'n stoel en u beheer met die liggaam. Dit hang af, dan, hoe jou beweging kan gaan. Ek sou sê - u moet weet, dit is 'n baie klein posisie daar, en dit is nie maklik om daar te beweeg nie; gevolglik sou ek sê dit kan - net sover as wat jy voor jou sien, soos 'n mens nou kan staan en kyk, sover as jy sien kan jy dek.

Maar wat ek nie mooi verstaan nie; u kan na willekeur links of regs, of voor of agter skiet? --- Ek sou sê van voor, links of regs; nie agter nie.

Kan u dit nie laat omswaai en na agter skiet nie? --- Ja; as dit staan kan u dit miskien uithaal, losmaak en dan ...

As dit in beweging is, en u moet dit gebruik, dan kan u ...? --- Kan u maar net vorentoe skiet.

Vorentoe, en na links en regs? --- Ja; na die kante.

Kan u ook vir my sê, wat is die vuurkrag van daardie Browning? --- Wel, dit skiet van 450 na 500 patrone per minuut teen 'n spoed van 1,200 per minuut. Dit het 'n geweldige krag.

Wat is die kaliber? --- .38, dink ek. Ek is nie 100% seker daarvan nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Is it not .05? ---
Nee; dit is nie so groot nie.

DIE VOORSITTER: En die atengewere, kan u dit
ook van binne die saracen gebruik? ---Ja.

Net ander woorde, mag ek dit so stel, dat die
bemanning as 'n geheel, kan terselfdertyd, vanuit die
saracen, hulle wapens gebruik? ---Ja.

Afgesien, moontlik, van die bestuurder wat
besig is om te bestuur? ---Ja. Maar ek wil graag daar
duidelik stel, soos u sal verstaan, as die saracen in
beweging is, sal dit besonder moeilik wees om dit te
doen. Daardie - indien dit plaasvind, sal die
saracen moet staan.

Waarom? --- Die gevaar is, die hantering van
die wapens sal bemoeilik word deur die beweging van
die saracen self. Dit mag miskien moeilikheid binne-
kant veroorsaak. In elk geval, ons opdrag is om nie
net hom te skiet as hy beweeg nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Are there any
special orders about the circumstances under which you
are entitled to use the Browning machine gun? ---Ons
opdrag is alleenlik om dit te gebruik in noodgevalle,
wanneer alle ander wapens misluk het.

The vehicle has also got an attachment for
shooting off smoke bombs? ---Ja.

And I take it it could be used for shooting off
tear gas bombs? --- Ek weet nie. Ek glo nie.

DIE VOORSITTER: Is die traangasbom deel van u
uitrusting op 'n saracen? ---Nee, nie noodwendig nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did you have,
that day, the 21st March, tear gas bombs? ---Later the

day, yes.

Before 1 o'clock? ---Nee.

Apart from the possibility of people putting something in, through the gun holes, the saracens, I take it, is impregnable to ordinary, small arms firing? --- So we are told. Ek sou nie graag 'n idee daaroor wou gee nie.

When the saracens went in with Col. Pienaar ...? --- Daar was net een saracens, toe; net die een waarop ek was. Daar was nie ander saracens nie.

That went in with Col. Pienaar? ---Ja.

There were other saracens already at the Police station? --- Dit is reg, ja.

Who placed those; was it you, or Capt. Brunner? --- Wel, daar was een van my saracens wat ek daar opgestel het. Dan was kapt. Brunner daar met sy drie saracens.

Where did you place yours? --- Aan die Westekant, aan die linkerkant van die Westekant, sou ek sê.

DIE VOORSITTER: Kyk, ek is nie heeltemal duidelik in verband met die gebruik van die woord "opgestel" nie. Wat ek graag wil weet, was die saracens bloot geparkeer, of was hulle opgestel met die oog op sekere strategiese voordele? --- Opgestel met sekere strategiese voordele.

Met ander woorde, dat dit indien nodig, gebruik moes word? --- Gebruik moes word.

In verband met verdediging van die Polisie-stasie? ---Ja; dit was die idee wat ek gehad het.

Ek sou net seker maak of hulle bloot net geparkeer was? ---Nee; ek het myne nie bloot net geparkeer nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did you put it facing the corner? --- Watter hoek, nou?

The corner, on the South-West side? --- Ja.

And did the crew remain in the saracens? ---
Dit is waar ek hulle laaste gehad het. Ek het hulle nie
weer daarna gesien nie.

Were they ordered to remain in the saracens? ---

Ja.

And the machine gunners had ^{to stay at} their machine guns?

---Ja.

You left the Police there apparently shortly after 1 o'clock? --- Dit is reg.

When you left, the four saracens were drawn up. I take it Capt. Brummer should be able to tell us how they were drawn up exactly? --- Ja. Hy sal seker kan sê.

When you left, did you see any Policemen standing on top of the saracens? ---Nee, ek het toe nie na hulle gekyk nie.

You met Col. Pienaar at the gate of the location? ---By die Municipale kantore.

Did you have a talk with him before you took him in? --- Nee.

What did he ask you to do? ---Nee, hy het niks met my gepraat nie.

Who asked you to escort him in? --- Dit was die opdrag van maj. van Zyl.

And then you took him in; there was Col. Pienaar in the car, and you and the saracen behind. Were there other vehicles, also? ---Ja; daar was 'n klein pie perwonne met hulle kar, net agter die saracen.

DIE VOORSITTER: Wanneer was dit? --- Toe ek kol. Pienaar ingesien het, van die Munisipale kantore na die Polisiestasie.

Jy sê daar was 'n motorkar met peremanne? --- Ja; daar was twee of drie karre agter die saracen, wat aangekom het.

U sê peremanne. Ek wil net weet, het u gewet dit is peremanne, of het u maar vermoed dit was peremanne? --- By die Munisipale kantore het ek van hulle gehoor praat, en van hulle gesprek agtergekom dat hulle peremanne is.

Was dit voor hulle ingegaan het? --- Voor hulle ingegaan het.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did anything happen to their motor cars? --- Nie wat ek gesien het nie.

Did they come out with you? --- Net.

How far did they follow you? --- Onmiddellik agter die saracen.

And how far did they come with you - right up to the Police Station? --- Ja.

When you drove up to the Police Station, did you find Capt. Coetzee with his detachment of men at the South-East corner of the Police Station? --- Ek is driemaal by hulle verby.

Did they have a saracen with them? --- No.

You said, I think, that it was clear to you that trouble was coming and the crowd was so hysterical that they could only be driven back by shooting? --- Dit was die indruk wat ek gekry het, daar.

That was at 1 o'clock, or earlier? --- Dit was 1-uur;

die laaste maal dat ek in gewees het saam met kol.
Pienaar.

That was not your impression earlier in the day?
--- Vroeër in die dag, neem ek eê, was daar ongeveer
10,000 na 12,000 Natsurelle. Toe was die houding,
alhoewel dreigend, nie so erg as wat dit was toe ek
daar
die laaste keer/was met kol.Pienaar nie.

You mean, you think that crowd could have been
dispersed without shooting? --- Ek sal dit nie kan eê nie.

But when you said, here, that the crowd seemed
to be so hysterical that shooting would be necessary
to drive them back, you were referring to your feelings
at 1 o'clock? --- Dit is reg.

DIE VOORSITTER: Hoekom is dit nodig om op die
skare te skiet net om hulle weg te dryf? --- Wel, u sien,
die posisie was daar so, dit was duidelik vir my dat
hulle op die punt gestaan het om die Polisiestansie aan
te val, en dat niks anders hulle kon keer nie. Het
hulle deur die draad daar gebreek en vorentoe beweeg,
sou die Polisie magtelos wees om hulle wapens te gebruik.

Wat van die sarasens? --- Dit kan niks doen, dan
nie. As hulle om hom is, kan hy niks doen nie.

Hoe bedoel u, as hulle om hom is? --- Wel, die
sarasens het gestaan en as hulle dan inkom, dat hulle
die hele plek oorstroom, dan sou dit meer gevaarlik
wees vir die Polisie om die sarasens se wapens te gebruik
as wat dit sou wees teen die Bantoes, want jy sal jou
wapens dan nie kan gebruik nie. U sien, daar moet daren
'n distansie wees vir die sarasens om te vuur.

Ja, wel, die Browning wat ho-op nanteer is, kan
u my enige inligting gee; vir watter afstand is hy bedoel?

--- Wel, hy is bedoel vir 'n afstand van 100 treë en verder, tot by 1,200 treë.

Maar die ander wapens wat in die saracens is en wat deur die luik geskiet word, wat is die posisie daar? --- Ek sou sê, met kanser, sou hulle ontrent 15 na 20 treë - nie minder nie; dit is my opinie - dit kan gebruik.

^{dit}
Is/die stengeweer en ...? --- En die .303 en die rewelwer.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Fifteen yards?
--- Vir 15 na 20treë; ek sou nie sê nader dan 15 treë nie.

So consequently, does that mean that when you placed your saracens, you placed it about 15 to 20 yards from the fence? --- Ja, ontrent so 20 na 30 treë.

Of course, the ordinary members of the crowd would not know that you only use a Browning at 100 yards?
--- Ek weet nie wat die groep daar gedink het nie. Ek sou nie kan sê nie.

You don't mean to suggest that that crowd there, unarmed, would have attacked four saracens and 150 armed Policemen? --- Wel, ek weet nie of hulle onbewapen was nie. Ek kan nie sê nie.

DIE VOORSITTER: Nee, maar vermoed nou dat hulle onbewapen was? --- As ek vermoed dat hulle onbewapen was....

Ja, maar selfs met kleries gewapen, of selfs byle? --- Hulle sou die Polisie aanval, daar. In die gemoedstoestand wat daardie Bantoes daar was, sou niks hulle keer nie.

---CROSS-EXAMINATION CONTINUED ---

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: However, you felt that in their mood they would attack the Police? --- Dit is die indruk wat ek gekry het.

In spite of the fact that the Police were armed, and had four saracens? ---Ja.

When did you think they were going to attack? --- Wel, toe ek vir kol. Pienaar daar gebring het, dat hy deur die hek gaan, het ek teruggegaan. Toe het ek gevul die toestand begin hand uitruk, en enige minuut, nou, kan daar 'n aanval op die Polisieostasie gelede word.

And during all your trips you saw no attempts to disperse the crowd? --- No. Ek dink dit sou nutteloos wees, vir hierdie rede: Die Bantoes was so opgesweep, so emosioneel, in so'n emosionele toestand, hulle het geskree en te kere gegaan en jy kon jouself nie hoorbaar maak nie. Dit sou nutteloos wees en net hulle te probeer redeneer want jy kan hulle nie hoor nie vanweë die gedruis wat hulle gemaak het.

So you felt quite certain that this crowd would have to be shot at, to make them disperse? --- Dit was die indruk wat ek gekry het.

Did you think it was Col. Pienaar's view? Do you know whether it was Col. Pienaar's view? --- Ek kan nie vir hom antwoord nie.

So your impression, then, was that the Police reinforcements would have to shoot at that crowd? --- Dit was die indruk wat ek gekry het. As hulle dit nie gedoen het nie, as die Polisie nie geskiet het nie, sou hulle daar vermoer gewees het.

--- This ---

This view you took, do you think other Police officers would have taken the same view? --- Wel, ek kan maar net sê wat ek dink.

Did it seem very obvious to you? --- Dit was baie duidelik vir my dat dit die enigste uitweg sou wees.

Does it follow, then, that the Police went in to Sharpeville Police Station in order to have sufficient men to shoot at the crowd, to make them disperse? --- Nee; ek sal dit nie sê nie.

Why not? --- Omdat ek dit nie kan sê nie. Ek weet nie wat hulle opdragte was nie. Ek was nie in bevel daar nie.

DIE VOORSITTER: Ek moet dit aan u pertinent stel: Indien dit seker was dat daardie skare nie die Polisieterrein sou binneval nie ...? --- Dan sou daar niks gebeur het nie.

Nee, luister net 'n oomblikkie; maar ook sou wêreld om uiteen te gaan, met ander woorde, weg te gaan, wat sê u daarentrent? --- Ek kan net sê wat ek sou gedoen het. Ek sou probeer het om met hulle te redeneer; as dit nie help nie, sou ek 'n knuppelsternloop gelas het.

Teen 15,000 mense? --- Wel, tenminste die wat naaste aan die Polisiestasie was.

Nee, maar ek wil graag 'n antwoord hê; is dit hoegenaamd geregverdig om te skiet bloot om mense te laat uiteen gaan? --- Wel, ek weet nie wat 'n mens kan doen in so 'n geval nie.

As jy dit nou beskou, afgesonder van enige kwessie van 'n aanval op die Polisie of 'n aanval op die Poliestasie? --- Dit is baie moeilik vir my om daardie vraag te antwoord, want hoe sou ons gewest het dat hulle nie

gaan aanval nie. Die ander tekens was duidelik, dat hulle dreigend op die Polisieostasie afstom. Ek weet nie wat ek sou maak as ek in daardie posisie is nie. Ek kan alleenlik daardie vraag beantwoord, as ek die sekerheid daar gehad het dat hulle nie die Polisieostasie gaan aanval nie, dat hulle nie bewapen was nie, dan sou ek my deel en houding - dan moes besluit het. Ek kan nie nou sê wat ek dan sou gadoen het nie.

Gestel nou dit is die posisie dat hulle het nie eintlik wapens nie, behalwe vir kleries, mistien, en so aan, en dat hulle daar om die Polisieostasie staan en skree, maar u weet - gestel u het die kennis dat hulle nie van plan is om daardie terrein binne te kom nie? --- Wel, dit is baie moeilik om daardie vraag te beantwoord, want ek sal in so'n posisie moet wees voordat ek kan sê wat ek sou doen.

Ek stel u nou in die hipotetiese posisie? --- Dan kan ek u alleenlik die hipotetiese antwoord gee, en dit is dat, ek mag georder het dat daar geskiet word; ek mag probeer reël het om met hulle te redeneer; ek mag hulle maar laat staan het dat hulle maar daar bly totdat hulle self loop, moeg word en wegloop. Dit is baie moeilik om op hierdie stadium te sê.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: That is a possibility - if the crowd had been there since early in the morning and this was 1 o'clock, they might have started to get tired and hungry and might just have gone home? --- Ek weet nie. Daar was geen teken dat hulle moeg was, of honger was toe ek daar was nie; en veral die laaste keer dat ek by die Polisieostasie was, was hulle houding sulks dat hulle aan my die indruk ggee het dat hulle nou enige minuut die Polisieostasie sal stormloop en

--- die ---

die Polisie daar probeer dreig of van kant maak.

That is the impression you say you had; that is the view you have expressed. Would you tell us what it was that made you think that this crowd was going to attack the Police very soon? --- Die algemene gedragshouding van die Bantoe daar.

Let's analyse it. You have told us that they were very noisy? --- Oek dat hulle al nader gegaan het aan die Polisieostasie, dat hulle 'n dreigende houding aangeneem het.

What do you mean by "a threatening attitude"? --- Dreigend deurdat hulle verontoe beweeg het ten spyte van die feit dat hulle die Polisie daar sien met die saracens, dat die "aeroplanes" oor hulle gekom het, dat hulle geen notisie vat daarvan nie, en dat hulle weet, hulle het taminste besef dat die Polisie sal voor op hulle as hulle nader kom, en dat hulle ten spyte van dit nog nader gekom het, hulle hande in die lug, gewaal het, geskree het en te kere gegaan het. Dit was vir my genoeg aanduiding dat niks hulle nou gaan stuit nie.

Do you mean they were very noisy and they were threatening because they did not get out of the way of your saracens, they took no notice of the aeroplanes? --- En geen notisie van die saracens of van die Polisie nie.

They did not behave with the respect and humility that ...? --- Nee, ek sal nie as "respek" nie. Respek was heeltemal, totaal uit die kwessie uit. Dit is eenvoudig net 'n minagende, dreigende houding gewees.

You did say a threatening attitude, but what it

--- QUES ---

comes down to is that they took no notice of the Police, no notice of the saracens, no notice of the aeroplanes? --- En dat hulle altyd voortbeweeg het, in die rigting van die Polisie-stasie; altyd nader gegaan het.

But you did not see them make any attempt to attack the Police Station? --- Nee, dit was al wat ek gesien het, wat ek beskryf het.

That's all right. I am not saying that you should have, because so far I don't know that anyone else has, either. But Capt. v.d. Linde, your conclusion, then, is based on what you thought was the threatening attitude of the crowd? --- From my observations - van wat ek gesien het, en wat ek beskryf het.

You did not see Capt. Coetzee molested? --- Nee.

Nor his men? --- Nee.

They were not behind the wire fence? --- Nee; die laaste dat ek hulle gesien het, was hulle aan die Suid-Oostekant van die Polisie-stasie.

At this time when you saw there were 10,000 or 12,000 there - that was when you first arrived at Sharpeville? --- Ja.

Was the attitude threatening ^{at} that stage? --- Dit was.

Do you know how many Policemen there were in the Police Station at that time? --- Ek het reeds gesê, ek dink daar was onttrent dertig of so blankes, en ongeveer dieselfde getal nie-blankes; ek het hulle nie getel nie.

And before you arrived, there were no saracens? --- Nee, toe was daar nog geen saracens nie.

And notwithstanding that, you were aware that

--- that ---

that crowd did not attack the Police Station? --- Die Polisie was nie aangeval tot op die stadium dat ek daar gekom het nie. In elk geval, ek kan nie sê wat voor ek daar gekom het, plaasgevind het nie, want ek was nie daar nie.

I am talking about the time when you first arrived, when you first saw the Police Station. Let's just get the picture. You saw a crowd of 10,000 to 12,000, with a threatening attitude, and thirty to forty Police in the Police Station? ---Ongeveer so, ja.

When you arrived, where were the Police standing at the Police Station? --- Binne die stasieterrein.

They were not lined up anywhere? ---Nee.

So they apparently did not feel that they were under any great threat? ---Ek kan nie sê wat hulle gedink het nie.

Were you surprised to find no Policemen lined up, to find them all sitting inside? ---Nee; ek het nie verwag om die Polisie-manne daar in rangorde opgestel te vind nie.

I am not quite clear what you mean about this idea of shooting in order to drive back the crowd, or to drive them away? --- Wat wil u weet?

Did you discuss with anyone the possibility of a baton charge? ---Nee. Ek was alleen by die saracen, net net my vyf manne.

You did not discuss it with any other officer? ---Nee. Ek wil net sê, nie toe nie, maar voorheen was ek goed gewees dat daar reeds 'n knuppelsteraleep vroeër die nag was, maar ek weet niks daarvan nie. Ek was toe nie daar nie.

S.d. V.d. LINDE
URON-EXAMINATION
HERVERHOOR.
Deur die Voorsitter.

Were you told that that baton charge earlier was a successful one? ---Nee; dit was aan my gesê dit het geen uitwerking gehad nie. Vandaar die feit dat die Naturelle toe op die Polisieostasie af gegaan het.

When did you see Col. Pienaar again, after the shooting? Was he still at the Police Station? ---Ja; toe ek daar kom, was hy nog daar.

Did you speak to him? --- Nee.

NO FURTHER QUESTIONS.

MR. LOFF: GEEN KRUISVERHOOR NIE.

MR. FLEMMAN: GEEN KRUISVERHOOR NIE.

HERVERHOOR DEUR MR. CLAASSEN: Kapt. v.d.

Linde, toe u vanaf Johannesburg weg is, was die opdragte aan u gegee, of aan kapt. Brunner? --- Ek het opdrag gehad om na Sharpeville te gaan.

Reguit na Sharpeville? ---Ja.

Van wie het u die opdrag gekry? ---Maj. Maritz, die distrikskommandant op Auckland Park.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

DEUR DIE VOORSITTER: Sou u oor enige inligting beskik of van die vuurwapens wat aan die sarasens verbode was, gebruik was? --- Ek is/seker deur die manskappe, hulle het nie geskiet nie. Die vuurwapens van die sarasens het nie geskiet nie.

Ek praat nou nie net van die Browning nie. Ek praat nou van die ...? --- Van die revolvers en die ...

Ja? --- Nee, ek sal nie kan sê nie. Maar ek is definitief oortuig, die Brownings het nie geskiet nie.

Is daar, volgens enige verslag wat aan u gedoen is, enige vuurwapens afgevuur van binne die sarasens? ---

—Nee, die verslag aan my was dat geen geskiet vanuit die saracens plaasgevind het nie.

Is hulle ook onder 'n verpligting om verslag te doen indien daar geskiet is? —O, ja.

En sou u normaalweg sulke verslae gekry het? — Onmiddellik toe ek daar gekom het, sou ek dit gekry het.

En u het geen verslag ontvang nie? —Nee. Ek het dadelik, toe ek daar kom, my manskappe gemeneer om uitgevind wat daar aangegaan het. Ek is toe verseker deur hulle, hulle het nie geskiet nie. Ek kon ook sien aan my wapens, daar, dat dit nie gebruik was nie.

MR. KENTRIDGE (THROUGH THE CHAIRMAN): I am not quite sure, Mr. Commissioner, what the Witness meant by that last answer, that the men said they did not fire from the saracens; they did not fire at all, any of them? — Wel, ek was net begaan of daar met die hoofwapen van die saracen geskiet was, die Browning, en vanuit die saracen, en ek was verseker dat dit nie gebeur het nie.

DIE VOORSITTER: Naar die punt is, dit volg nie dat van die bemanning van die saracen nistien buitekant was en met hulle wapens wat hulle gehad het, geskiet het, soos al die ander Polisie nie? —Nee, dit sal ek nie kan sê nie.

Dit weet jy nie? —Nee, dit weet ek nie.

- VERDAAG: 11.10 v.m. -

- HERVAT: 11.30 v.m. -

ANDRIUS GOTTLIEB BRUNER, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: U is 'n kaptein in die Suid-Afrikaanse Polisie gestasioneer te Kliptown? --- Dit is korrek.

Op die 21e Maart van hierdie jaar, het u gekom na Vereeniging? --- Dit is korrek.

Het u onder bevel van iemand anders gestaan, of nie? ---Nee, ek het nie onder bevel van iemand anders gestaan nie.

Wat is die eerste plek waarheen u gegaan het? ---Na Vanderbijlpark - Bophelong-lokasje, neem ek is die naam van die lokasje.

Watter voertuie het u by u gehad? --- Drie sarsens.

Hooveel manskappe? --- Vier sersante en tien konstabels.

Blankes, almal? ---Blankes, almal.

Kapt. v.d. Linde se afdeling wat gekom het? was afsonderlik van joune? --- Dit was afsonderlik van my eie gewees. Ek is voor hom daar weg, neem ek.

Wat was u opdrag? --- Ek moes gegaan het na Vanderbijlpark/^{na}te Vereeniging, waar daar moelikhed is met Bantoes.

Vanderbijlpark en Vereeniging? ---Op daardie stadium het ek nie 'n opdrag gehad van Vereeniging nie; slegs Vanderbijlpark. Ek het lateraan 'n opdrag gekry van kol. V.C.E. Prinsloo dat ek moet gaan na Sharpeville-lokasje.

Wers het u gegaan na Vanderbijlpark? --- Dit is

--- Korrek ---

korrek.

Het u na een van die lokasies gegaan, of eers na die dorp self? ---Nee; ek het na die lokasie gegaan. Ek het daar stilgehou, en ek het gesien daar was heelwat Polisie saamgetrek, en ek het toe daar stilgehou.

Is dit die Bophelong-lokasie? ---Bophelong-lokasie.

Watter tyd het u daar aangekom? --- Ek neem - ek praat onder korreksie. Dit was daar om-en-by, 'n rapsie daar naby 11-uur of net voor dit. Dit is moeilik om te sê, maar ons is van Johannesburg om 9.30.

Was dit alleenslik in opdrag van kapt. Prinsloo dat u Bophelong toe verlaat het en na Sharpeville gegaan het? --- Dit is korrek - kol. Prinsloo.

Wat was die toestand by Bophelong, toe? --- Ons het - ek het eers die lokasie gepatrolleer met die sarasens, en ek het 'n geruime tyd daar vertoef. Daar het - terwyl ek daar besig was - ek het lode van die Veiligheidstak vergesel waar hulle sekere huise wou gaan deursoek het om mense te kry wie leiens was van die betoging wat daar vantevore was. Terwyl ek in Bophelong was, het daar vliegtuie oor gekom/oor die Bophelong-lokasie gevlieg. Daarna, toe dit verby is en my sake afgehandel is, het ek uit getrek en by die ingang van die lokasie gewag en daar het ek kol. Prinsloo ontmoet, wie my toe gese het dat ons benedig word op Sharpeville. Ons het vertrek na Sharpeville.

Kan u sien wat die uitwerking van die vliegtuie was op die Bophelong-ekare? --- Sommige van hulle het hulle vaiste gewys na hierdie vliegtuie; sommige van hulle het laag oor die lokasie gevlieg, en gedruk. Hulle

het hulle vaiste na hulle gewys; andere het verbuss na hulle gegaan en kyk. Andere het hulle nie aan die vliegtuie gesteur nie.

In elk geval, die skare het nie uiteen gegaan nie? ---Nee.

Hoe laat het u toe by Sharpeville aangekom? --- Dit was net 'n rapsie, neen ek, oor 1-uur.

Oor 1-uur?--- Ek meen so, as ek reg onthou. Dit was net kort voordat die skietery daar plaasgevind het. Ons het natuurlik - ek moet net noem, ons het 'n bietjie moeilikheid gehad om in te kom. Ons was in radio-verbinding gester en dit het oor die lug gekom, ons ken nie van 'n sekere rigting gekom het nie; ongelukkig onthou ek nie of dit Wes of Oos was nie, maar dit was die voorkant van Sharpeville se Polisiepost. Ons ken nie daar deurkom nie, want ek het deur die periskopes gesien dat daar 'n groot massa Bantoes saamgetrom was. Toe het iemand oor die lug gesê ons moet oos en van anderkant af inkom.

Julle is in elk geval by die hek in? ---Ons is lateraan by die hek in, met groot gesukkel.

Het die drie saracens? --- Het die drie saracens. Daar was nog een saracen binne, in die Polisiegronde gewes, met sy aankoms.

Jou drie het toe die vier gevorm? --- Vier gevorm; dit is sel

Wat was die moeilikheid om in te kom? --- Daar was 'n groot samestroming van Bantoes gewes, en hulle was onvriendig met nie padge, dat ons ken deurkom nie. Hulle het geskree, geraas, uitgejou; soveel so, dat die saracen wat toegemaak is, dat jy die geskree en geraas binn^e-in die

saracen kon hoor, ho die geluid van die nasjien van die saracen.

Waar het u gesit in die saracen? --- Aan die linkerkant voor, by 'n radio. Ek het twee radios in die saracen, sodat ek al twee kon hantoor.

En het u die skare kon sien? --- Deur die periscope, slegs die wat voor my was. Aan die kante kon ek nie sien nie, want die was toe.

In elk geval, toe u binne gekom het, het u die saracens opgestel? --- Ek het so gemaak.

Aan watter kant het u dit opgestel? --- Die een ^{ek} het/op die hoek van die Polisiestatie, die verste hoek, die voorkantse hoek, opgestel, dat die agterkant na die skare is, sodat hy kan sien wat voor die Polisiestatie sou aangaan. Die ander drie het ek in die middel - een aan hierdie kant - daar is 'n groot hek, aan die linkerkant van die hek, soos jy inkom; een hier, een hier en die ander een hier (dui aan) sodat hy daardie kant kon af sien, indien dit nodig word ...

Laat ons nou eers 'n beskrywing kry hiervan.

DIE VOORSITTER: As u my met help met Hoord, Said - kyk na Bewysstuk "A". Hien u die Polisiestatie? --- Die Bewysstuk soos ek nou hier het, Bewysstuk "A" - die een saracen was in die Suidelike hoek, met sy agterkant na die skare en sy voorkant na die Suidkant, die voorkant van die Polisiestatie. Die ander een - daar is 'n Banteekentabel op hierdie bewysstuk wat ek hier het. Hy was net kort agter hom, een opgestel; die ander een nie ver van hom af nie, en die ander een wat hier in hierdie hoek (dui aan) sodat hy kan kyk na die Oostkant.

Die Noordwestelike hoek? --- Die Noordwestelike hoek, ja.

En in watter rigting het hy gewys? --- Hy het gewys na die Oostekant. U sien, dit is moeilik. Soos dit hier gestaan het - daar is 'n klomp geboue daar, aan die een kant.

Wel, when niks na Bewysstuk "B" kyk, dit is 'n lugfoto van die Polisiestasie (aan getuie oerhandig)? --- Ja, hierdie geboue wat hier - die winkels, daar. Sy voorkant het na hulle rigting gewys, sodat hy ook dieselfde tyd kon terugkyk op die agterkant van die Polisiestasie.

VERHOOR HERVAT: Wat was die vuurwapens wat u gehad het vir elke ...? --- Die saracen is gementeer met 'n .30 Browning masjiengeweer. Daar was twee stans op elke saracen en 'n rewolwerman, op die saracen.

Wanneer jy die saracens opgestel het, het die manne met die stengewere nog binne-in die saracens gehly? --- Op daardie tydstip was hulle nog binne-in die saracens gewes.

Toe u dit opgestel het? --- Toe ek dit opgestel het.

Was kol. Pienaar reeds daar? --- Nee, hy was toe nog nie daar gewes nie.

Wanneer laat het u entree daar aangekom? --- Wel, ek skat so 20, 25 oer een. Ek het nie na die tyd gekyk nie; dit is 'n skatting.

Wanneer laak na u daar aangekom het, het kol. Pienaar daar aangekom? --- Wel, ek glo die uiterste som tien minute gewes het.

Toe u daar kom, wie was in bevel? --- Wel, en

eerlik te wees, weet ek nie want daar was baie offisiere
gewes en op daardie tydstip het ek nie vasgestel wie
die senior van hulle is nie, maar ek het wel luit.-kol.
Spangler daar gesien, asook kol. Prinsloo, wie toe die
senior offisier was, op daardie tydstip.

Onder normale omstandighede, wat sou u doen by
u aankoms daar? Sou u mosse rapporteer aan die bevel-
voerende offisier, daar? ---Ja; onder normale omstan-
dighede sou ek dit mosse gedoen het.

En sou u die sarasens mosse opgestel het ...? ---
Nadat ek aan hom rapporteer het.

Nadat jy aan hom rapporteer het? ---Ja; maar
ek kan net noem, by wyse van inligting, dat kol.
Prinsloo het my voergery in 'n radiokar, voor my sarasens
gery met die radiokar en ek weet nie of hy voor, of na
my ingekom het nie. Dit kan ek nie sê nie, want dit
was moeilik gewes om in te kom deur die Bantoes.

U sê u het aan niemand rapporteer nie? --- Nee;
ek het aan niemand rapporteer nie.

^{-OM}
Waar/was dit? --- Daar was nie tyd gewes daarvoor
om dit te doen nie, want die Bantoes was in 'n veglustige
bui. Hulle het geskree, gemaas, die Polisie uitgejou,
en hulle emosie was so opgesweep gewes dat enige
kom gebeur het op daardie oomblik, en ek het gevoel dit
is my plig, in bevel van die sarasens, om daardie Polisie-
stasie te beskerm, asook my sarasens, en die onkelinge,
Polisiesmanne wat toe daar was - hoeveel daar was, weet
ek nie - ook te beskerm indien daar moeilikheid sou kom.

Was dit die indruk van veglustigheid waarvan u
nou vir ons vertel het? Wat u gekry het, onmiddellik
met u aankoms daar? --- Toe ons daar aangekom het, was
dit duidelik dat hierdie mense nie meer ope was vir

rede nie. Hulle wou nie luister as jy met hulle praat
nie; hulle wou nie eers padgee vir die saracens nie.
As ons ons weg deur meer forseer, kan ek nou aan u sê
dat ons van hulle moes doodtrap.

Maar het julle nie julle weg deurforseer nie? ---
Ons het hom forseer, maar ons het baie stadig gegaan.
Ons sou dit moes doen onder normale omstandighede; as 'n
mens op 'n plek kom waar jy so-lies kan verwag sou ons
sekerlik moes vinnig gery het, en dan sou ons hulle
doodgery het.

Nadat u daar aangekom het totdat kol. Pienaar
daar aangekom het, was daar enigiets gemaak in verband
met die skare? --- Nadat ek my saracens opgestel het -
ek het 'n luidspreek in die saracens wat gewerk word
deur flits-batterye. Ek het generaal-konst. v.d. Bergh,
wie een van my bemanning was op my saracens, het dit
gedra en na die skare gehou, en ek het vir hulle gesê
hulle moet loop, hulle soek vir moelikhaid, hulle sal
seerkry hier, maar hulle het my net eenvoudig dood-
geekree en dit het geen uitwerking gehad nie. Ek het
Engels met hulle gepraat; ek het 'n slag probeer Bantoe-
taal met hulle praat, deur vir hulle te sê "Hamba". Maar
dit het eenvoudig net niks gehelp nie.

Kan jy Bantoe taal praat? --- Nee; ek kan nie.

Maar jy kan darsen "Hamba"? --- Ek kan darsen 'n
paar woordjies hier en daar.

Jy sê dit het geen uitwerking gehad nie? --- Dit
het geen uitwerking op hulle gehad nie. Hulle het
eenvoudig dit net doodgeekree, die duin in die lug gestoek,
stekke geswaai en dit was duidelik hierdie mens was nie
meer ope vir rede nie.

Waar het u die stokke gesien waar u van praat?
--- In die hande van die Bantoes wat daar voor saamgedrom
was. Dit was terwyl ek met hulle gepraat het, met
die luidspreker.

Het u heelwat daarvan gesien, ook? --- Daar was
heelwat gewese.

Het u die stokke ook gesien met u inkom? --- Nee;
ek het hulle nie gesien toe ek ingekom het nie, want soos
ek u sê, ek kan slegs na vore sien, met die periscope.
Toe kon ek hulle nie sien nie. Ek kon maar net kwalik
die koppe van die mense sien.

Waarom het u gedink dat die toestand gevaar
inhou? --- Die mense het voor toes gebeur. Daar is 'n
draad gespan voor, om die Polisie-stasie. Daar het
- een het ek gesien, het vanaf die Noordwestelike hoek
aan die binnekant geloop om op gespring, endit het vir
my gelyk soos hy die mense opswiep om een of ander
ding te doen, daar, op daardie stadium. Ek kon nie
hoer wat hy sê nie, maar hy het op-en-af beweeg,
hier aan die binnekant. Dit was 'n jongerige Bantoe.
Ek sal hom nie kan wiken nie, maar dit was 'n jongerige
Bantoe. Ek dink asper hy is later gearresteer deur
speurder-sersant Wessels - ek neem so.

Hoe het die skare gereageer op sy mannevalle?
--- Dan skree hulle eers lekker. Dan skree hulle eers
lekker. En en kan vir u sê, ook, die mense daar, het
selfs die Polisiemense wat daar toe van binne af gekom
het, begin mitjen en sê "Die Polisiehoede".

Het hulle dit in Afrikaans gesê? --- Daar is
Afrikaanse uitings gemaak.

Vanwaar het werklik die gevaar gekom wat u

--- gesien ---

gesien het? --- Van hierdie Bantoes wat hier aan die Westekant saamgedrom was. Myns insiens was hier die grootste samevroming gewees, op daardie tydstip, alhoewel daar aan die ander kant ook was; maar hier was die grootste samevroming gewees, myns insiens.

Wat het u gedink, sou hulle doen? --- Wel, ek was oertuig daarvan dat hulle van mening was om die Polisiegronde binne te kom en dit oer te neem, te verpletter.

DIE VOORSITTER: Wanneer het u daardie opinie gevorm? --- Met my aankoms daar.

Hoekom? --- Omdat normale mense en normale Bantoes wat ek ken, nie so te kere sou gegaan het soos wat daardie mense op daardie tydstip te kere gegaan het nie. Hulle was nie meer oep vir rede nie. Hulle was in 'n veglustige bui. Hulle het net een doel voor oë gehad, en dit was om daarbinne te kom en bes moontlik van die mense van kant te maak.

VERHOOR HERVAT: Hoe goed ken u die Bantoes? --- Ek het 28 jaar diens as Polisie-man en die oergrote meerderheid daarvan was ek in Bantoe-lokasies gestasioneer.

Het u al hierdie soort van sake ondervind, of nie? --- Ek het hierdie sake reeds ondervind, pas 'n paar jaar gelede, op Kalspruit.

Was daar toe geweld gebruik? --- Daar was geweld gebruik. Voor dit oek, kan ek nou - ek kan nou nie presies die jare sê nie, maar ons het hier op die Oos-Kant, ek meen suer in Bokburg waar die klomp Bantoes op 'n jaar het en klippe gegooi het - dit is 'n klompie jare gelede; ek kan nie presies onthou nie.

DIE VOORSITTER: U sê daar is geweld gebruik,

--- in ---

In die sin dat daar geskiet was? ---Ja; daar was geskiet
gewees. En as ek moet vergelykings maak, vir u inligting,
dan was daar geen verskil tussen daardie Bantoes op
Molepruit en die houding wat die Bantoes op Sharpeville
op die 21e Maart ingeneem het nie.

VERHOOR HERVAT: As u nou by die gedagte was
dat daar 'n vrees bestaan het dat hulle die Polisieostasie
wou inneem, wat was in u gedagte gewees; hoe sou hulle
dit doen? Hoe sou hulle daar dit kon doen? --- Die
oorwig van die getalle, kon die Polisiemanne wat daar
was - daar sou 'n paar geval het, maar met oorwig kon
hulle daardie Polisieostasie maklik ingeneem het.

DIE VOORSITTER: Selfs met die bewapening wat u
daar gehad het? --- Selfs met die bewapening wat ons daar
gehad het, want u kan besef dat die saracens/ie ^{- dit} maar 'n
kort distansie wat jy vir hom miskien kan gebruik, sy
nasjiongeweer gebruik. Baie kon deurkom. 'n Paar sou
val, maar die meeste sou deurgekom het.

VERHOOR HERVAT: Het u nie gedink dat die feit
- daar was toe vier saracens? --- Dit is korrek.

En 'n hele klompie Polisiemanne, wat later in
geld opgestel was? ---Ja; daar was 'n klompie Polisie-
manne opgestel.

Dat dit genoegsame afskrikking vir hulle sou
gewees het nie? --- Indien dit die houding van die skare
sou gewees het en enigsinde afskrik te gewees het van
die saracens sowel as die Polisiemanne wat daar opgestel
was, dan sou hulle gehoor gegee het toe ek vir hulle
gees het hulle moet huistoe gaan, want hulle sal seerkry.
Hulle was definitief nie van mening om uitmekaar te gaan
en te loop nie.

Was u daar toe die Polisie in linie opgestel was? --- Toe die Polisie in die linie opgestel was, het ek my rug na die linie gedraai om die saracens te kan beheer, om die masjiengewere van die saracens te kan behoor.

Het u enige verandering in die houding van die skare opgelet nadat die Polisie in gelid opgestel was? --- Daar het klippe gekom vanaf die skare. Een klip het naby my geval; dit het ek gesien.

Hulle vyandiggesindheid ...? --- Dit het toegeneem. Hulle het meer uittartend geword. Die geskree het seer sekerlik nie afgeneem nie.

Dit het nie 'n bietjie vrees ingeboesen by hulle toe die Polisie opgestel word nie? ---Nee.

En u praat van klippe wat gegooi is. Hoeveel klippe was gegooi? --- Ek het 'n paar klippe gesien oorkom, en kort daarna het daar 'n paar skote geknal, en toe was daar 'n sarsie.

Was die klippe gegooi nadat die linie opgestel was? --- Ook terwyl hulle nog besig was. Kort daarna ek met hulle gepraat het oor die luidspreker, het daar 'n enkele klip gekom. Ek mag net noem, hier, ek glo nie ek het dit genoem nie, dat terwyl ons met die saracens deurgekom het, was daar 'n paar klippe op die saracens ook gegooi vanaf die skare; waarvandaan, weet ek nie, want ons is toe; maar die klippe het op die saracens geval en die merke is vandag nog aan die saracens.

Het die Polisie enigelets gesien om klipgeciery te lek? ---Nee; absoluut niks, nys insiens nie.

Het u gesien dat van die Bantoes wat daar was,

--- wat ---

wat binnekant die draad was, gearrester was deur van die Veiligheidstak? --- Ja. Soos ek netnou gesê het, ek neem die een wat van hierdie kant af gekom het (dui aan) as ek reg onthou, so'n jongerige een, is deur speurder-serwant arrester en hier by die hek - ek kon nie oor die Polisie-manne sien wat toe in gelid opgestel was nie, maar daar was ook iemand arrester. Ek het lateraan verneem, deur kol. Spangler. Ek het gesien daar is 'n steelery maar ek kon nie sien wat daar in werklikheid gebeur het nie.

Kon u sien of hierdie arrestasies 'n effek op die skare gehad het? --- Blykbaar die arrestasie wat hier by die hek gedoen was; hulle het miskien - hulle het meer na vore gebeur en probeer deur daardie hek borrel. Ek weet daar het 'n klompie deurgekom, ook, want soos ek sê, dit is moeilik om oor die mense te sien maar ek het 'n idee daar het 'n klomp van hulle deurgekom, deur daardie hek gebars.

En het die klipgeelery begin voor die arrestasies, of daarna? --- As ek reg onthou, dan neem ek voor hierdie een, het daar enkele klippe oor gekom; maar later het daar meer klippe gekom, toe hierdie man by die hek in hegtenis geneem is.

Waar was u gewees toe die skietery begin? --- Agter die gelid, soos die Polisie-manne in gelid opgestel was.

Heer of min in die middel van die linie, of nie? --- Sodat ek die vier sarasens kon sien.

DIE VOORSITTER: Het hulle opdrag gehad om u dop te hou? --- Ek het by elkeen om gegaan. Ek neem kol. Pienaar het die opdrag gegee om te laai. Ek kon nie hoor hoe hy gesê het nie, maar ek het gehoor hy sê "Laai".

Toe het ek by elke saracen oorgegaan en hulle gelas om hulle masjiengewere te laai en te wag totdat hulle my bevel of 'n senior-offisier se bevel kry om te vuur.

VERHOOR HERVAT: Maar sou daar 'n afsonderlike bevel vir hulle gegee word, of sou die algemene bevel om te vuur vir hulle ook geld? --- Dit hang af van omstandighede. Daar kon enigiets gebeur het. Soos ek reeds gesê het, aanvanklik, as die Polisieaanne daar oerweldig was deur die skare, wat maklik kon gebeur het op daardie tydstip, was ek die enigste persoon wie dan vir hulle bevel kon gee om te vuur.

Maar wat ek eintlik wou weet is, hoe sou hulle u opdrag verstaan? U het vir hulle gesê hulle moet alleenlik skiet as u 'n bevel gee, of een van die ander? ---Ja. Ek het nog die luidspreker by my gehad, waarmee ek die skare toegesprek het.

Sou hulle wag vir 'n spesiale bevel om te vuur? ---Hulle sou mos wag vir 'n spesiale bevel om te kan vuur.

Al vuur die ander? --- Al vuur die ander. Want ek het spesifiek by elkeen oorgegaan en gesê hulle vuur nie alvorens hulle 'n spesifieke bevel van my of 'n seniorlid van die Reg kry nie.

En die manne wat met die stengewere in die saracens was, het hulle in die saracens gebly, of het hulle ook in die linie ingeval? --- Hulle was nie in die saracens nie.

Het hulle in die linie gestaan? --- Ek vermoed so. Ek weet nie wat van hulle op daardie tydstip geword het nie.

Die manne het nie kontak gehou nie; hulle het

gemeng met die ander klomp? --- Die ander kerele het gemeng - behalwe die een, konst. v.d. Bergh, wat die laidspreker vir sy gedra het. Hy het altyd saam met my geloop.

DIE VOORSITTER: As u sê die manne was nie in die saracens nie, sluit dit ook in die lid van die bemanning wat in beheer was van die Browning? ---Nee; dit sluitom nie in nie. Hy het agter sy geweer gesit.

En sit hy daar binne-in die saracens? ---Binne-in die saracens, op 'n draaisteel, wat kan in die rechte draai.

VERHOOR HERVAT: Vertel vir ons van die eerste skote wat u gehoor het, daardie tyd? --- Kort voordat die sarsie gegaan het, het daar enkele skote gekom. Op daardie tydstip het ek gesien dit kom van die skare. Kort daarna, was daar 'n sarsie - 'n baie kort sarsie van stengewere, .303's asook diensrevolvers.

Hoe lank na daardie paar skote het die sarsie begin? --- Ek sou sê miskien twee sekondes - uiterste; twee sekondes.

Hoe het die sarsie nou begin; ook eers met 'n paar skote? --- Daar het aanvanklik 'n paar skote geval, en dit het gelyk asof die skare nog na vere beur en toe het daar verdere skote geval. Toe het hulle begin maal en omswaai en weghardloop.

U meen dit was nie asof al die vuurwapens meer of min gelyk afgeskiet was nie? ---Nee. Dit het vir my geklink asof dit geleidelik gegaan het.

Wat sou u sê was eerste geskiet - die gewere, .303's, of the stens? --- Dit is moeilik om te sê, om die ding te onderskei, nou; maar ek sou sê van die .303's of revolvers was miskien eerste gevuur voordat die masjien-

gewere begin skiet het.

Wat was u mening omtrent die noodsaaklikheid om te skiet? --- Soos ek reeds gesê het, aanvanklik gesê het, die mense was nie meer oop vir rede, of om met hulle te gesels nie. Hulle was veglustig, het geskree, uitgejou en hulle het vorentoe gebeur, en hulle - myns insiens, op daardie stadium, het hulle probeer om die Polisieostasie aan te val of in te neem; om ons te verpletter, met ander woorde.

Maar hoe sou hulle daar kom? --- Daar die draad. Daar is net 'n dun draadjie, daar. Om dit plat te druk. Daar was nie baie Polisievasse nie.

U meen, hulle sou die draad platdruk? --- O, ja. Want toe daardie arrestasie gedoen is, is die draad alreeds oorgebeur, van die skare wat daar saamgedron was.

Hoe het die draad vir u gelyk, op daardie stadium toe dit geskiet word? --- Wel, ek sou amper meen dat dit plat was; of dit was baie na aan plat.

Hoe lank, na u mening, het die skietery geduur? --- Minder as 'n minuut; baie minder as 'n minuut. Jy kan sê dit was so - en dit was verby.

DIE VOORSITTER: Van wat u nou gesê het, was dit 'n kwessie van 'n sekond of twee? --- Ja, dit was net - baie kort; baie kort.

VERHOOR HERVAT: Het u enige bevel gehoor om te vuur? --- Nee; ek het nie 'n bevel gehoor nie.

Hoekom het hulle opgehou met vuur? --- Ek sou nie kan sê nie, maar ek meen dat die offisier, kol. Pienaar, wat daar in bevel was, bes moentlik vir hulle gesê het hulle moet stop.

Het jy dit gehoor, of nie? --- Nee. Ek kan nie

as dat ek dit gehoor het nie, maar ek neem aan dit is wat gebeur het, want toe ek omkyk, het ek gesien offisiere is daar wat met die Polisiemanne - vir kol. Pienaar het ek toe gesien daar voor die mense loop en as hulle moet ophou skiet.

Het jy die skare dopgehou met die skietery, en hulle reaksies? --- Ek het, toe daardie paar klippe oorkom, 'n bietjie teruggestaan, want een het naby my geval. Ek het teruggestaan en ek het weer gekyk na die mense. Die mense aan hierdie kant ...

DIE VOORSITTER: Met ander woorde, aan die Noordekant, naby die Noord-Westelikehoek? --- Naby die Noord-Westelike hoek; dit het vir my gelyk asof hulle effe ritireer, met die skiet, want hulle was vir my meer sigbaar as die groot samestroming, hier.

Dit wil as aan die Westekant? --- Aan die Westekant, ja. Want hierdie was meer sigbaar vir my, want daar was nie so baie Polisiemanne hier nie; sodat ek hulle kon sien. Hulle het hier gehuiwer, gewoon, en toe het hulle padgees.

DIE VERHOOR HERVAT: Ek kon nou nie mooi sien waar jy wys nie. Wys jy na die Noordelike heining? --- Die Noord-Westelike hoek, hier. U sien, daar is die houtpaal en dan is daar die ysterpaal net daarna.

Jy het gesê dit het gelyk of hulle wat maak? --- Hulle huiwer, maal, toe gee hulle pad. Toe hulle padgees, hierdie by hierdie hek, toe het die skietery ophou, afgebreek; daar was nie verder skietery nie.

Was jou aandag nie so stiptelik gevestig op die klomp wat hier langs die Westelike grens gestaan het nie? --- Die Polisiemanne was daar opgestel gewees.

Kon jy dit nie sien nie, of was jou aandag nie daar nie? ---Op daardie stadium kon ek nie; soos ek sê, die Polisie-manne was voor my, en ek het meer na hierdie - want soos u self besef, drie saracens het hierdie kant gestaan, en gevolglik het ek meer my aandag bepaal by hierdie drie as by die een in die anterkantse hoek.

So, jou aandag was altyd gevestig op die saracens? --- En ek het die skare ook terselfdertyd, natuurlik, dopgehou.

Was daar manne bo-op die saracens? --- Binne, in die draai-kranse; die manne wat met die masjiengewere werk.

Was daar te enige tyd manne bo-op die saracens? ---Nie wat ek gesien het nie.

Was daar manne met rewolwers wat oorgebly het in die saracens? ---Nie wat ek van weet nie.

Hoe lank het jy die saracens dopgehou? --- Tot na dit geskiet was; toe het ek na elkeen gegaan en hulle bande laat ontlaai en die bande nagegaan en gewere nagegaan, om te sien of daar enige patrone afgevuur was.

Kaptein ek weet dit is 'n moeilike vraag, en 'n man te vra wat hy sou gedoen het onder sekere omstandighede; maar kan u my sê, as u in bevel daar gewees het, sou u die toestand as sulks beskou het dat dit 'n bevel onregverdig het om te skiet? ---Ja. Want nadat ek met die manne gepraat het om vir hulle te sê hulle moet loop, het hulle geensins daarop reageer nie. Myn insiens is dit was dit, dat daardie skare wat daar was, die gun strepie polisie-manne wat daar was, kon platloop, ondanks hulle vuurwapens.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

CROSS-EXAMINATION BY MR. KENTRIDGE: Capt. Brunner, let us try and get more clearly the position where you were standing just before the firing, during the firing and just after the firing. I wonder if you could show us on either of those exhibits, or perhaps on both of them? --- Voordat die skietery begin het, het ek net 'n entjie regs van hierdie Bantoekeustabel (Bewysstuk "A") gestaan. Dit is net onmiddellik voor die vuur plaasgevind het. Ek het beweeg vandaar, bietjie meer regs vanwaar ek oorspronklik gestaan het.

DIE VOORSITTER: As u sê regs, bedoel u nader aan die Noordelike kant? --- Nader aan die Noordelike kant. Ek het terug beweeg na die saraceen wat net anderkant hierdie Bantoekeustabel opgestel was.

U meer nader aan die Polisieostasie? --- Nader aan die ingang van die Polisieostasie. Die ander saraceen het aan die ander kant, in daardie hoek gestaan.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Were you in a position to see the saraceen which was in the North-West corner? --- Ja. Ek kon dit sien. Ek kon altans die voorkant van die saraceen sien. Agter kan ek natuurlik nie sien nie.

Would you also have been able to see Police who were standing on top of it? --- Dit hang af waar hulle sou gestaan het. U sien, as 'n mens sê bo-op 'n saraceen; dit het nadderskerms. 'n Polisieeman kan daar staan, en hy kan heel bo-op hom staan. Dit hang af waar hy gestaan het.

I think right at the top? --- Dan behoort 'n mens hom te kan sien.

Were none of your men standing on top of the saraceen, and shooting? --- Nie seker ek weet nie.

Were any other Policemen standing on top of your saracens? --- Nie seker ek onthou nie.

But if they had been, at least on the North side, you would presumably have seen them? --- Ek behoort hom te gesien het, as hy op daardie tydstip dat ek gekyk het, daar sou wees, en skiet.

I think you told us that you did keep your saracens in your sight? --- Dit is heeltemal korrek. Daar is vier saracens, en ek kan sekerlik nie na een stiptelik kyk nie; jy moet na al vier kyk.

But in any event, what you were doing during the shooting, was keeping your saracens under observation? --- Dit is korrek.

After the shooting, did you check up as to which of your men had fired their guns? --- Ek het dit nie gedoen nie, want al die manne was gelas en aan te tree, behalwe die masjiengeweer-manne van die saracens - ek bedoel die Browning-kêrels.

Do you know how many of your men fired? --- Ek weet gladnie; behalwe die vier serwante wat die masjiengewere bemaak het.

Those did not shoot? --- Hulle het definitief nie een enkele ronde gevuur nie.

I am not suggesting that they did. What I wanted to know, was this: We have had evidence that it is normal, when Police have had to use fire-arms, that they thereafter have to report to their Commanding Officer on the number of rounds they had to fire. Was any such report made to you? --- Nee.

Who would your men have reported to? --- Kol. Lemmer, kol. Pienaar, die senior officier, wie in bevel

--- daar ---

daar was.

Did you not find out whether any of the men under your command fired? --- Ek het nie, want kol. Pienaar het ander offisiere aangesit om die mense wat gevuur het, te laat aantree, om vas te stel watter patrone afgevuur was deur die verskillende Polisionnars.

I take it later in the day you went back to Kliptown with your men, or went back somewhere with your men, from the Sharpeville Police Station? ---Nee; ek het daar gebly. Al die tyd na die vuur het ek tussen die gewondes, dooies wat daar was, beweeg, om toe te sien dat die mense verwyder word en behulpsaam te wees, die wat water of wat ookal gevra het.

When did you leave Sharpeville?

DIE VOORSITTER: Dieselfde dag? ---Nee. Ek het daar gebly ...

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: The 21st was a Monday? --- Ek is gelas om terug te gaan op die aand van die 23e Maart. Toe is ek daar weg.

So you never found out how many rounds your men fired? --- Ek het nie.

DIE VOORSITTER:
/weet u vandag nog nie? --- Ek weet vandag nog nie hoeveel rondes my mense geskiet het nie, wat saam met my in die saracens gekom het.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Captain, we know it is very difficult to give an estimate of the duration of the firing, but on the one hand you said it was under a minute and you gave a demonstration in Court, which would be very - it seemed as if could, as his Lordship said, have been one or two seconds. Now, can I put it to you this way: Consider a man with a .303. How

--- may ---

many rounds, do you think, a man would have been able to fire with a .303 during the volley? — A normal man could easily have emptied his magazine.

So, if it was a volley, you don't mean that each man in the line just fired one shot? — Nee. Dit kan ek nie sê nie. Daar mag miskien nense wees wat een skoot geskiet het, twee skote, drie skote; dit is moelik om te sê.

He could have emptied a magazine, that is ten shots? — O ja, dit is moelik.

DIE VOEBITTER: As ek dit andersom mag stel: As 'n man met 'n .303 vinnig skiet, hoe lank sal dit hom neem om tien skote af te vuur? — Ja, dit is moelik.

Nee, ek sal nie vir 5 vaspen tot 'n sekond of twee nie? — So na twintig - vyftien na twintig sekondes.

Is dit nou iemand wat 'n besondere goeie skut is, of die gewone mens? — Dit hang af ...

Die gewone mens, wat probeer vinnig skiet? — Dit hang af van omstandighede. Indien jy die kolf teen jou skouer hou - of as jy die kolf af het, en hier verhaal. Dit hang af van omstandighede. Indien jy die kolf teen jou skouer hou, kan jy baie vinnig vuur met 'n .303.

Waar u die tydskerekening gegee het van vyftien na twintig sekondes, bedoel u waar iemand die kolf teen sy skouer hou, en daar laat? — Dit hang ook weer af. U sien, party nense is meer ervare om 'n vuurwapen te hanteer, dan andere, en dit hang af van elke individu, hoeveel skote hy kan af kry.

Laat ons nou maar u neem as 'n voorbeeld. As u saggies word om tien skote af te vuur so vinnig as wat u kan - nie na 'n klein skyf nie, maar by voorbeeld na 'n

skare - hoe vinnig dink u sou u hulle afvuur? --- So vinnig as wat ek kan tel; 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8 - 9 - 10. Wel, nie so vinnig nie, maar 1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5 -- 6 -- 7 -- 8 -- 9 -- 10 -- 11.

Het ander woorde, min of meer een per sekond? --- Een per sekond.

'n Sekond is langer as wat party mense dink? --- Ja, ek kan net sê, ek het meer al afgeskiet in een sekond. Dit hang af van die omstandighede. Dit is baie moeilik om te sê hoeveel 'n mens sal kan afskiet.

Kaptein, miskien sal ons u nog na die skietbaan moet neem sodat ons hierdie kwessie kan oplos? --- Selfs met 'n rewolwer. Onlangs het ons met 'n rewolwer geskiet. Nou, dit gaan so ginnig; as jy klaar geskiet het, sê jy "Ek het nog baie tyd om te skiet" en dit is 'n kwessie van sekondes. Dit is moeilik. Dit hang af van die omstandighede.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Captain, I would just like to ask you something, again, about your actions with the loudspeaker. You took the loudspeaker, you have told us, and you said to the crowd in English, that they had better go or they would get hurt? --- Dit is reg.

Were those more or less your words? --- Dit was min of meer my woorde.

Was that all you said, apart from "Hamba"? --- Ek het ook in Afrikaans gesê hulle moet huistoe gaan, hulle soek vir moeilikheid, hulle sal seerkry.

And you say the crowd simply shouted when you said that? --- Ja. Hulle het geskree, duine op, "Afrika!" "Mays Boya" en die kleries in die lug.

But they did listen to what you had to say, and they only shouted afterwards? --- Terwyl ek ...

of verkeerd nie. Dit hang af wat hulle op daardie tydstip gesien het. Ek weet wat ek op daardie tydstip gedoen het, en dit is wat ek aan u sê.

How long did you keep on doing this?--- Vir 'n kwessie van twee minute.

And you did that without consultation? --- Ek het dit gedoen sonder om iemand anders te raadpleeg.

Did you ask any C.I.D. man to assist you in addressing the crowd, in making contact with the crowd? --- Ek kan nie mooi onthou nie. Daar was een tyd 'n speurder gewees, maar wie dit was, kan ek nie onthou nie. Wat ek vir hom gesê het, sal ek ook nie kan onthou op hierdie tydstip nie. Daar was 'n speurder gewees. Ek sal regtig nie kan sê nie. Daar was 'n speurder gewees, maar wie hy was, weet ek nie.

You did not speak to any of the Non-Europeans who were inside the fence? --- Nee. Ek het nie met een van hulle gepraat nie. Ek het met die arene as geheel gepraat. Ek het nie met 'n individu gepraat nie.

When Col. Pienaar arrived, did you have any discussion with him? --- Daar was nie kans vir my gewees om met kol. Pienaar te praat nie. Soos ek reeds gesê het, ek het na die saracens gekyk en kol. Pienaar het gekom en die bevel daar oorgeneem.

Did Col. Pienaar give you no instructions about the use of your saracens? --- Nee.

Did he inform you what his plan was? --- Nee.

You came in, actually, with Col. Spengler and Col. Prinsloo? --- Ek weet nie of kol. Spengler by was nie, maar kol. Prinsloo onthou ek, want hy het in die radieker gery wat voor ons was. Ek kan nie onthou of

Oh, you mean the shouting went on all the time?

--- Al die tyd.

Could you tell us where you were standing when you spoke to the crowd through the loudspeaker? --- Ek het op-en-af beweeg.

On which side? --- Albei kante.

Up and down, on the West side? --- Die Westelike kant, ja; die kant waar die groot skare was.

Evidence has been given in this Court that you went up to the South side.

DIE VOORSITTER: As u na Bewysstuk "B" kyk, dan sal u miskien kan verduidelik? --- Ek het hier op geloop na die Suidelike kant-toe. Ek het op-en-af beweeg, daar, en die luidspreker - konst. v.d. Bergh het hom na die skare-toe gehou, en ek het die mondstuk gehad.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: How many times do you think you tried to? --- 'n Hele paar keer. Die getal sal ek nie kan onthou nie, maar dit was verskeie kere, want elke keer, elke entjie wat ek geloop het, het ek stil gestaan en gepraat met hulle.

You see, the evidence that we have heard in this case is that you went up to the South side and you addressed the crowd once on the South side only? --- Nee. Elke paar treë wat ek loop, het ek met hulle gepraat, en vir hulle gesê hulle moet loop, huis-toe gaan, want hulle gaan seerkry; ek het dit in Engels gesê. Maar dit was 'n oorverdowende geraas van die sence.

You see, the other people say - well, I have put to you what the other people say; do you say they are wrong? The people who say you just went up to the South side and spoke once there? --- Dit hang van 'n man se waarnemingsvermoë af. Sien, ek kan nie sê hulle is reg

of verkeerd nie. Dit hang af wat hulle op daardie tydstip gesien het. Ek weet wat ek op daardie tydstip gedoen het, en dit is wat ek aan u sê.

How long did you keep on doing this?— Vir 'n kwessie van twee minute.

And you did that without consultation? — Ek het dit gedoen sonder om iemand anders te raadpleeg.

Did you ask any C.I.D. man to assist you in addressing the crowd, in making contact with the crowd? — Ek kan nie mooi onthou nie. Daar was sentyd 'n speurder gewees, maar wie dit was, kan ek nie onthou nie. Wat ek vir hom gesê het, sal ek ook nie kan onthou op hierdie tydstip nie. Daar was 'n speurder gewees. Ek sal regtig nie kan sê nie. Daar was 'n speurder gewees, maar wie hy was, weet ek nie.

You did not speak to any of the Non-Europeans who were inside the fence? — Nee. Ek het nie met een van hulle gepraat nie. Ek het met die akare as geheel gepraat. Ek het nie met 'n individu gepraat nie.

When Col. Pienaar arrived, did you have any discussion with him? — Daar was nie kans vir my gewees om met kol. Pienaar te praat nie. Soos ek reeds gesê het, ek het na die saracens gekyk en kol. Pienaar het gekom en die bevel daar oorgeneem.

Did Col. Pienaar give you no instructions about the use of your saracens? — Nee.

Did he inform you what his plan was? — Nee.

You came in, actually, with Col. Spengler and Col. Prinsloo? — Ek weet nie of kol. Spengler by was nie, maar kol. Prinsloo onthou ek, want hy het in die radiokar gery wat voor ons was. Ek kan nie onthou of

of kol. Spengler alreeds daar was, en of hy saam met ons ingekom het nie.

At any rate, before Col. Pienaar arrived, Col. Prinsloo was the senior officer there? --- Dit is korrek.

Did he give you any orders? --- Nee; hy het net gesê ons moet kyk of ons die mense tot bedaring kan kry, en hy het toe - waarheen hy gegaan het, weet ek ook nie, op daardie stadium nie.

That is something we heard very little about, in this Commission, what Col. Prinsloo did when he was there. Can you tell us, can you remember where he went after he arrived? --- Hy was 'n rukkie daar by my, by die saracens gewees, en toe weet ek nie wat van hom geword het nie, want dit is moeilik as jy moet na die saracens kyk en kyk wat elke individu doen, en ek weet nie - maar hy was daar in die omgewing gewees. Waarheen hy gegaan het, of hy Polisiestasi-toe gegaan het, wat hy gedoen het, kan ek nie sê nie.

Before Col. Pienaar arrived, did you know he was coming? --- Ek dink kol. Prinsloo het vir my gesê kol. Pienaar kom, as ek reg onthou.

But until he came, you regarded yourself as the senior officer? --- As die senior offisier daar, ja.

And do you know whether Col. Prinsloo took any steps about giving orders to the men? --- Nee; ek sal nie kan sê nie.

And he did not tell you what his plans were? --- Nee; hy het niks vir my gesê nie.

And when you speak about calming people, you mean calm the crowd? --- Om te probeer om hulle tot besinning te bring en te kry dat hulle loop.

And he did not tell you what his plans are? ---
Nee; hy het niks vir my gesê nie.

And is that why you took your loudspeaker? ---
Ek het - toe ek uit my sarasens uitklim, het ek gemerk
hier sal 'n mens moet 'n dik stem gebruik om hulle te
laat hoor, en dit was die enigste manier wat jy moontlik
kon probeer het, deur middel van 'n luidspreker.

But what I mean is, was it then on Col.
Prinsloo's orders that you used the loudspeaker, or
was it your own idea? --- Dit was my eie idee gewees.

So, when Col. Prinsloo then told you to try
and get the crowd calm, did you take any other steps?
--- Ek het gesien as ek met hulle praat deur die luid-
spreker, sal ek moontlik vir hulle tot bedaring bring,
maar dit het absoluut geen uitwerking op hulle gehad nie.

DIE VOORSITTER: Nadat kol. Prinsloo met u
gepraat het om te sien of u die mense tot bedaring kan
bring, het u toe iets, na aanleiding daarvan, gedoen? ---
Toe het ek - as ek reg onthou; ek weet nie of ek weer
vir hom gesien het nie, want ek het toe al met die mense
gepraat, oek al. U sien, toe ons daar gekom het, ek
weet nie of hy binne die Polisieostasie was of wat hy
gemaak het nie. Maar nadat die sarasens opgestel was,
het ek kol. Prinsloo gesien. Toe het ek alreeds met
die skare gepraat en ek kan nie onthou of ek/het ek
het met hulle gepraat en dit het geen uitwerking gehad
nie. Ek kan nie onthou of ek dit vir hom gesê het nie.

Die antwoord op die vraag is dan, u self het,
na 'n gesprek met kol. Prinsloo, niks verder gedoen nie?
--- Nee, ek het niks verder gedoen nie want dit het geen
uitwerking op die skare gehad nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Capt. Brunner, tell us something about the crowd at the fence. They were pressing close to the fence, were they? --- Hulle was teenaan die draad gewees.

They were pressing up against it; that is to say, they were very close up against it? --- Hulle was teen die draad gewees.

Do you suggest they were trying to push it over, or was it just the pressure of such a great number? --- Ek sal nie kan sê wat in die gedagtes van die Bantoes op daardie tydstip omgegaan het nie.

What did you see? Did you see people trying to push it over bodily, physically with their hands, or did you just see people press up against the fence? --- Die mense is teen die draad, en ek kan nie gaan sê daardie man het met sy hande gedruk en daardie persoon het van agter af gedruk nie. Dit is onmoontlik vir my om te sê, maar soos een blok het hulle na vore gekom.

You have indicated that about the time that these arrests were carried out, this fence had already been pushed forward. I thought I heard you say that it had been pushed over to quite an extent? --- Ja; dit was heelwat oer gedruk gewees.

In fact, I think you said it was nearly flat? --- Ja; dit was ver oer gedruk gewees.

Nearly flat? --- Byna plat, ja.

Just give us an indication, perhaps, on the photograph? --- 45 grade.

Does that mean that the people were lying on the fence? Lying at an angle of 45°? --- Die groot massa van

--- hulle ---

hulle is vorentoe.

Leaning right over? --- Hulle is heeltemal vorentoe.

How long was the fence in that situation - from the time you arrived? --- Nee; toe ek daar aangekom het, het ek nie na die draad gekyk, op daardie tydstip, hoe dit toe was, of dit regop gestaan het, plat of wat die geval was nie.

But you don't suggest there was any change after you came? There was not a special moment when it went over like that? --- Nee; ek sal nie sê daar was 'n spesifieke oomblik gewees nie, want wanneer hierdie Bantoe wat hier in die hoek - die jongerige een - hier af beweeg het - my impressie is dat toe hy arresteer is, het die mense meer na vore gebeur as wat andersins die geval was, voordat daardie man arresteer was.

For instance, that the crowd liked to see what was happening in front? --- Nee, ek sou nie dink dit was nuuskierigheid van hulle om te sien wat gebeur nie. My impressie was gewees dat hulle meentlik die man wou ontset van arrestasie; dit was my impressie gewees.

Those who could see it? --- Daar was 'n goeie klomp wat kon sien.

How big a part of the crowd could see it? --- Dit is 'n moeilike vraag; ek kan nie getalle gee nie, maar 'n groot klomp van hulle.

Those in the immediate vicinity? --- Almal die wat hier aan die voorkant van die draad was, moes seker kon gesien het. Ek weet nie.

Not the people at the back? --- Die mense wat agter is, ek weet nie wat hulle kon gesien het nie.

Why don't you know; were they very close together, all across the road? --- Hulle was bankvas gewees.

hulle is vorentoe.

Leaning right over? --- Hulle is heeltemal vorentoe.

How long was the fence in that situation - from the time you arrived? --- Nee; toe ek daar aangekom het, het ek nie na die draad gekyk, op daardie tydstip, hoe dit toe was, of dit regop gestaan het, plat of wat die geval was nie.

But you don't suggest there was any change after you came? There was not a special moment when it went over like that? --- Nee; ek sal nie sê daar was 'n spesifieke oomblik gewees nie, want wanneer hierdie Bantoe wat hier in die hoek - die jongerige een - hier af beweeg het - my impressie is dat toe hy arresteer is, het die mense meer na vore gebeur as wat andersins die geval was, voordat daardie man arresteer was.

For instance, that the crowd liked to see what was happening in front? --- Nee, ek sou nie dink dit was nuuskierigheid van hulle om te sien wat gebeur nie. My impressie was gewees dat hulle meentlik die man wou ontset van arrestasie; dit was my impressie gewees.

Those who could see it? --- Daar was 'n goeie klomp wat kon sien.

How big a part of the crowd could see it? --- Dit is 'n moeilike vraag; ek kan nie getalle gee nie, maar 'n groot klomp van hulle.

Those in the immediate vicinity? --- Almal die wat hier aan die voorkant van die draad was, moes seker kon gesien het. Ek weet nie.

Not the people at the back? --- Die mense wat agter is, ek weet nie wat hulle kon gesien het nie.

Why don't you know; were they very close together, all across the road? --- Hulle was bankvas gewees.

Right across the road? --- Oor die hele pad.

You don't know whether they could have seen the arrests or not? --- Dit sal ek nie kan sê nie, want wat hulle vandaar kon sien, kan ek nie beskryf nie. Dit is onmoontlik vir my om dit te kan doen.

Could you see the people at the back of the crowd? --- Nee. Ek kon 'n deel van die skare sien, maar ek kon nie heeltemal agter sien nie.

You could not see right to the back. Was there any reason to think that those right at the back could see you? --- Dit hang af of hulle plat gestaan het. Hulle en opklim op die draad. Daar is draad daar; hier is nog 'n ander gebou hier voor, waar daar draad is. Ek weet nie.

DIE VOORSITTER: Wat is u lengte? --- Met skoene aan, ses voet.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: I want to ask you about this statement of yours that this crowd was coming forward. You don't suggest they were trying to get over the wire? --- As hulle wou oor die draad klim, sou dit moeilik gegaan het. As 'n eenheid het hulle vorentoe gegaan, nie as enkelinge nie.

You mean, you did not see anyone trying to get over the wire? --- Ek het nie een enkele persoon, as 'n enkeling gesien probeer oorklim nie, maar die gesamentlike ...

Did you see anyone trying to get over the wire? --- Ek het reeds gesê, ek het nie 'n enkeling gesien nie, maar ek het 'n gesamentlike poging van die mense gesien.

Trying to climb over the wire? --- Niemand oor die draad te klim nie, maar om vorentoe te beur, teen |

die draad.

You have just said you don't know whether it was an attempt to do so, or simply pressure from the back? -- Indien dit 'n poging was van enkelinge of van die persone om oor te klim, kan ek nie sien wat die verskil sal wees, of dit 'n hele klomp is wat hom druk of net die mense wat voor staan nie.

Let's make this quite clear: You saw no attempt to climb over the fence? -- Ek het reeds gesê, ek het nie 'n enkeling gesien wat probeer het om oor die draad te klim nie.

DIE VOORSITTER: Was daar enige gevaar gewees sover u, nie nou by nabetrugting nie, maar soos u dit toe gesien het; was daar enige gevaar gewees in dié sin dat die mense in die voorste ry sou, ongesien van wat agter hulle plaasgevind het, oor die draad klim, soos 'n mens gewoonlik oor 'n draad klim? -- Daar was niks wat hulle verhoed het om dit te doen nie.

Was daar enige gevaar gewees, soos u dit toe ingesien het, dat wat die mense in die heel voorste ry ookal nou wou doen of nie wou doen nie, hulle as 'n massa deur die draad gebeur sou word sodat die draad platgedruk word? -- Hulle het, as 'n eenheid, teen daardie draad gebeur; veral toe hierdie arrestasies gedoen is. Soos ek op een stadium gesê het, ek meen hier by die hek was daar 'n steelery gewees. Ek kon nie sien wat daar aangegaan het nie, maar ek meen daar het selfs Bantoes daar deurgekom. Hoe hulle daar deurgekom het, wat hulle daar kon maak het, weet ek nie. Daar is dubbelhekke daar.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Now, Capt. Brummer, let's get back to the point. You said in your evidence-

in-chief that this crowd of people outside were trying to attack the Police Station. They were trying to get in?
--- Dit is so.

Now, let's leave aside your conclusions and let's get your observations of what they were doing. Now, we have eliminated, already, the question of trying to climb over. You saw no-one actually climbing the fence?
---Nee, ek het nie.

You saw the large crowd press close up against the fence? --- Dit is so.

You did not see anything which could be called a specific attempt to push down the fence with their hands? ---Nee; ek kan dit nie sê nie - behalwe, soos ek netnou gesê het, hier by die hek. Hoe hulle daar ingekom het, weet ek nie. Of die hek oopgebeur is, oopgebreek is, oopgestoot is, kan ek nie sê nie.

When you say that the people were coming forward, trying to attack, trying to come in, do you mean that they were pressed right up against the fence, and exerting pressure on the fence? --- Ja.

And that is what it amounts to. That is all you saw? --- As u dit so stel, ja.

Now, let's get this again. I think you used the expression "deurbars". At the time of the arrest, you thought that the group tried to burst through the gate? ---Ja.

What do you mean by "burst through". Were the gates closed, or open? --- Ek meen, as ek reg onthou, nadat kol.Piensaar ingekom het, die hek was toe voordat hy ingekom het. Nadat hy ingekom het, moes hulle die hek oopmaak en dit toe te maak en die hek was toe toegemaak.

They had to push to get the gate closed? ---
Hulle moes beur om die hek toe te maak.

And did they succeed? --- Ek weet nie of die hek toe daarna toegemaak was, of dit oop was, of wat die posisie was nie. Dit kan ek nie sê nie.

So when Col. Pienaar's car went in, of course the gates were opened? --- Ek glo nie hulle was heeltemal oop nie; die een het effens skuins gestaan sodat die kar net kon deurry. Dit was nie heeltemal oop nie.

Didn't the crowd come through the gate when Col. Pienaar came through? --- Ek dink daar het van hulle saam met die kar deurgekom. Ek is nie seker nie.

What happened to them? --- Ek weet nie.

They wanted to rush through the gate when the car came through? --- Nee, dit kan ek nie sê nie.

Do you know how the gates were closed? Did it have a lock? --- Nee, dit het definitief nie 'n slot nie, maar dit is 'n soort knip.

So what was preventing the crowd coming through that gate at any time? --- Wanneer bedeel u, nou?

During the morning? --- Ek was nie die oggend daar gewees nie; ek weet nie.

All right; at 1 o'clock. What was there to prevent the crowd coming through that gate? --- Die hek was op knip gesit en daar was 'n paar Polisievanne wat daar rondgestaan het.

A couple of Policemen - that was what prevented the people coming through the gate. Do you know what happened after this arrest, when people seemed to come through the gate? Do you know what happened to those
--- people ---

people when the shooting started? ---Nee, ek weet nie. Of hulle teruggegaan het, wat van hulle geword het, kan ek nie sê nie.

DIE VOORSITTER: Die persone wat daar in die opening by die hek ingekom het, kon u enige indruk vorm of dit persone/wat opsetlik na binne gekom het, of was dit persone wat deur drukking van agter in die opening in gestoot is toe die hek oopgemaak is? --- My indruk is dat hulle wou - daar het 'n arrestasie plaasgevind. My indruk was, hulle wou daardie arrestasie verhoed of daardie persoon afneem van die persoon wie die arrestasie gedoen het. Ek glo nie dit was as gevolg van drukking van agter nie. Hulle het op sie krag scheentoe gekom. Ek glo nie dit was op krag van drukking van agter nie.

U was al by 'n voetbalwedstryd of ander wedstryd waar groot skares saam is? --- Ja.

Het u al gevoel wat die mense van agter kan doen? --- Ja. Maar dit is nie hier 'n geval waar dit net eenvoudig deur mak mense gedruk was nie. Ek kan u 'n voorbeeld net noem. Toe die All Blacks - ek weet nie, daar was 'n 80,000 of iets - hier in Johannesburg gespeel het, nadat die mense uit die pad was, nit Ellis Park was, het ons vromense wat flou geword het as gevolg van drukking, gevind, by een of ander spoorwegstasie. Maar hierdie was nie - daar was nie 'n vergelyking tussen hierdie drukking en daardie drukking nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: What is the difference; how close were the people pressed together?

--- Teenaan mekaar.

And if people at the back had wanted to come forward to see what was happening, what would have happened in front? --- Hulle moet ook teenaan hulle druk.

Whether they wanted to, or not? ---Dit hang af. As jy in 'n gemoedstoestand is, om weerstand te bied, al dan nie.

DIE VOORSITTER: Kan ek u net andersom die vraag stel: Gestel dat iemand nou in die voorste ry moeg word vir die optog en hy wil teruggaan, huistoe gaan. Hoe sal hy sy pad tussen daardie skare heen vind. Sou hy eenvoudig tussen hulle kon deurstap, of sou hy 'n pad vir homself as't ware moet oopveg? --- Hy kan - dit hang af van die gemoedstoestand. Hy kan vir hulle wegdruk, of hy kan hulle ...

Ja, maar dit is die idee wat ek wil kry. Was dit 'n feit dat hy tussen hulle kon beweeg, of sou hy hulle uit die pad moes druk om deur te kom? ---Hy moes hulle uit die pad druk om deur te kom.

Tensy hulle natuurlik self padgee? --- Tensy hulle self padgee. Dit is so.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Well, in that case, perhaps you could tell us about how you got your saracens and motor cars through the crowd. You say if you had driven at any speed, you would have run people over?--- Dit is so.

But in fact you did not run anyone over? --- Nee, sover ek weet het ons hier nie een ongerey nie, of ons het nie rapporte ontvang van enige persoon wat ...

You drove at a very slow speed? ---Ons het gekruip, tussen hulle deur. Die saracens se neuse het maar voorgait gedruk.

And the people stepped aside? --- Dit sou ek nie kan sê nie.

What else could have happened, if they did not step

aside; they would have been run over?--- Ja. As die spasie tot beskikking is, dan kan jy agteruit tree. Maar ek kan nie sê hulle kon agteruit tree nie. Ek kon nie sien aan die kante wat die posisie is nie. Ek kon slegs voor my sien.

The only point that I am making is that you drove through this crowd. You did not drive over anybody. Presumably, therefore, people must have stepped out of the way? --- Hulle moes sekerlik uit die pad gedruk gewees het deur die saracens.

And the same with the motor cars. The motor car with Col. Prinsloo in it, the same must have applied there? --- Hoe hy ingekom het, weet ek nie.

Were you not covering him? --- Of sy kar binnekant gekom het en of hy dit buitekant laat staan het, ek kan nie sê nie. Ek weet nie of hy voor my gery het nie - u sien, die saracens is hoog. Jy kan nie hier net vlak voor jou sien nie. Jy kyk bo-oor. Dit is moeilik. Jy kan nie hier voor jou sien nie.

DIE VOORSITTER: Jy kan nie die periskoop so stel dat jy sê by die neus van die saracens kan sien nie? --- Die bestuurder kan wel, maar ek ...

Maar ek praat nou van die periskoop? --- U sien, die periskoop - daar is een voor een aan elke kant. Jy kan slegs vir 'n beperkte afstand voor jou sien, en daar is 'n vierde aan die kant, en die bestuurder kan sien. Ek kan nie sien nie. Ek het net een enkele een waardeur ek kan kyk en ek kan dit nie op of af stel nie. Die enigste een wat jy miskien kan by sien is die een wat bo by die masjinerie is. U sien, die stoel waarop ek gesit het, is laer as die van die bestuurder. Gevolglik

--- moet ---

moet 'n mens ook maar 'n bietjie lig om te kan sien deur die periskoop.

Met ander woorde, soos u nou genader het en deur die periskoop gekyk het en die Bantoes voor u gesien het, ...? --- Dan sien jy net koppe.

Stel nou net daar sou 'n bantoe wees, en die saracen kom tot teenaan hom met sy neus voor, en druk hom uit die pad uit of hy gee self vrywilliglik pad, sou u dit in die periskoop waarneem? ---Nee, want hy is alreeds te naby aan die saracen.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Why did you have to look out through the periscope. Were you completely closed in? --- Ons was heeltemal toegemaak.

Why? --- Omdat daar klippe gegooi was, en ek het vermoed, en was bang dat daar klippe na die Polisie-manne gegooi sou word.

What happened to Col. Prinsloo who was not in a saracen? --- Ek kan nie sê wat van hom geword het nie.

And Col. Pienaar, who also was not in a saracen? --- Ek kan ook nie sê wat van hom geword het nie. Hulle het ingekom. Onder welke omstandighede, weet ek nie.

They got through the crowd? --- Ja.

- VERDAAG: 12.45 n.m. -

- HERVAT: 2.15 n.m. -

ANDRIES GOTTLIEB BRUMMER, nog onder eed:

CROSS-EXAMINATION BY MR. KENTRIDGE CONTINUED:

Capt. Brummer, this crowd which was against the wire on the West side when you were there - that is where the big gate was - were there women? ---Ja; daar was kinders,

en Bantoevrouens.

In the line of people up against the wire, were there also women and children? --- Daar was enkeles van hulle gewees, as ek reg onthou - teen die draad.

There is one thing I would like to get quite clear from you, Capt. Brummer. When you first arrived, Col. Prinsloo was the senior officer, there? ---Nee; kol.Prinsloo het saam met ons daar gekom. Hy het voor gery, maar op daardie stadium was hy nie die senior offisier nie.

expect him to
Did you/take steps to line the men up, the uniformed men? ---Nee. Ek glo nie 'n speurder-offisier sal daardie diens verrig nie.

Captain, I gather when you arrived there and you used the loudspeaker, you thought the situation was critical? --- Dit is korrek.

However, you yourself did not line the men up? --- Nee; ek was in bevel van die saracens.

And when you got there, the men were not lined up? --- Nee; hulle was nie opgestel nie.

Most of them were in the inside yard? --- Ek sal nie kan sê of hulle op die grasperk was, of binne die tougeboude deel van die Polisiestasie nie.

There were some inside, and some outside? --- Ja; dit is meentliker.

But they weren't in order? ---Nee; hulle was nie opgestel gewees nie.

And no-one was lining them up; no-one was putting them in order? ---Nee; nie op daardie stadium nie.

--- So ---

So we have the situation that during the period which elapsed between your arrival and the arrival of Col. Pienaar, although you think it was a critical situation, no steps had been taken to place the men in a position to defend themselves? --- Op my ...

You can comment on it later? ---Ja. Die posisie is, kort na my aankoms daar is die manne deur 'n persoon uitgebring, deur - die blanke Polisie-manne uitgebring; wie dit was, weet ek nie - om hulle hier op te stel. Wie dit was, weet ek nie.

The only suggestion, then, I want to make to you, is that if the officer in charge of the uniformed Policemen at the time of your arrival had thought the situation was critical, he would presumably have placed the men in a position to defend themselves? --- Ek kan nie sê wat in die gedagtes van die Polisie-offisier voor my aankoms uitgegaan het nie; ek kan nie sê nie. Ek weet nie.

But what I do want to suggest is that his view of the situation must have been different from yours? --- Dit mag so wees; ek weet nie. Ek kan nie sê nie.

Now, this is a photograph taken at Sharpeville Police Station at the time of the shooting. I just want to show it to you and ask you to identify the vehicles (Exhibit (E)). On that photograph, do you recognise the saracens? ---Ja. Ek sien op hierdie foto 'n deel van 'n derde saracen.

Do you identify those as the saracens under your command that day? --- Ja.

--- Do ---

Do you notice that on top of the saracens a number of Policemen appear to be standing? --- Dit is korrek.

Can you identify them? --- Die saracens hier naaste aan die gebou is die bestuurder van die saracens wat ek persoonlik in gery het, konst. Arnold. Dit is van sy agterkant. Dit mag ook sers. Horne wees. Sers. Horne was die man wat binne, by die masjiengeweer stelling ingeneem het. Dit mag een van die twee wees - of sers. Horne, of konst. Arnold. Hierdie kêrel, as ek hom van agter kyk, lyk vir my na konst. Theron. Dit is die tweede saracens. Dit lyk vir my na konst. Theron. Hy het ook hier, lyk dit vir my, sy revolver in sy hand.

And standing on the next saracens? --- (Witness hesitates).

There are two standing there; you don't recognise them? --- Nee.

And just to get it clear, this is a view, looking from the North-East? Is that right? Looking towards the North-West corner of the Police Station, from the North-East? --- Ja.

You can't find yourself on that photograph? --- Nee.

At all events, then, it is clear that there are some men standing on top of the saracens? --- Ja; toe daardie portret geneem is, is dit volgens daardie portret duidelik dat daar mense op die saracens gestaan het.

You will notice the one on the extreme right has a revolver in his hand? --- Dit skyn so te wees. Ek kan net miskien 'n bietjie verduidelik. Die bemanning van die saracens was almal gekleed in oorpakke, insluitende

myself.

Do you point out that these two on the right do not appear to be wearing overalls? --- Nee, hulle het blykbaar nie oorpakke aan nie.

Now that you have seen this photo, have you any recollection of whether these people standing on top of the vehicles used firearms to shoot at the crowd? --- Nee. Ek weet nie wanneer daardie portret geneem is nie. Dit skyn, as ek na die rigting van daardie man kyk, asof dit geneem is, miskien na die skiet of voor die skiet, want hy kyk in 'n spesifieke rigting, daar. Dit kan voor, of na die skietery geneem gewees het.

After the shooting, did you still have the crowd there? --- Daar was nog Bantoes daar rond gewees. Dit was na die winkel se kant gewees.

THE CHAIRMAN: To which crowd are you pointing?

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: On the North side? --- Dit is die wat tussen die Polisieostasie en die winkel was.

You see, these people on the picture are laughing and smiling? --- Ja, van die Bantoevrouens wat hier loop, lag.

We are informed that that photograph was taken either just before the shooting, or just as the shooting commenced. You won't deny that - just when the shooting commenced? --- Dit is vir my onmoontlik om te sê wanneer hierdie foto geneem is.

At any rate, it was taken after you had arrived? --- Dit was nadat ek daar was.

--- Ek ---

Ek kan net by wyse van opheldering sê dat indien die Polisiemanne in gelid opgestel was, dan sou daar nie Polisiemanne op die saracens gestaan het met die rewolwers en dies meer nie, want hulle sou natuurlik ook moes af gekom het om in die linie te staan.

You mean they ought to have? --- Wel, ek is positief seker hulle moes afgeklim het, want hulle sou gelas gewees het om aan te tree - behalwe die mense wat die masjiengewere van die saracens beman, en die bestuurders van die saracens.

Capt. Brunner, the point then is that you have no personal recollection of the men on the saracens? --- Definitief nie.

Or what they did there? --- Nee. Die enigste persone, wat myambetref, wat op die saracens was, kon ek nie sien nie want hulle was binne-in die draaikrans, waar die masjiengewere gemonteer was.

These people you see on the photo, on top of the saracens, you did not see, then? --- Nee.

But you are not denying that they must have shot? --- Wel, dit is moeilik om te sê, maar soos ek sê, ek weet nie wanneer daardie foto geneem is nie, voor of daarna; maar dit lyk vir my of dit bes moontlik, in die rigting wat die mense kyk, daarna kon gewees het, na die skietery.

But if witnesses said that people on top of the saracens had shot - if members in the crowd gave that evidence, you would not deny it? --- Nee.

Can you tell us what your standing orders are with regard to the use of weapons against a crowd? --- Ja, dit is 'n lang antwoord ...

THE CHAIRMAN: Mr. Kentridge, do you want this witness' recollection - I am going to ask whether at some time or another these standing orders, if they do exist and if they are available for publication, would not be made available to the commission.

MR. KENTRIDGE: If they did - I think Capt. Theron suggested that there weren't standing orders on this subject.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Perhaps I could put it this way: As far as you know, are there standing orders on the subject? --- As ek reg onthou, wel.

And just taking yourself back to that stage, did you have them in mind on the 21st March? ---Ja. Ek kan net hier by wyse van verduideliking sê dat toe ek by die Mag aangesluit het, was daar drie verskillende staande orders uitgereik, en dit is meentlik dat ek die een met die ander kan verwar; maar sover ek kan onthou, is daar staande orders in verband met hoe jy mag van jou vuurwapens gebruik maak in sekere omstandighede.

What is your understanding of that? How do you understand those orders? --- Wel, ek weet nie eintlik wat die vraesteller bedoel nie, maar as hy miskien dit vir my meer ....

Well, can you tell us from memory what those orders say? ---Ja; dit is 'n lang storie. In die eerste instansie sê hulle vir jou wanneer jou Polisie-stasie aangeval word of bedreig word, kan jy van vuurwapens gebruik maak om daardie Polisie-stasie te beskerm. Wanneer iemand anders se lewe in gevaar gestel word, en - dan kan jy ook weer vuurwapens gebruik om daardie

--- persoon ---

persoon se lewe te vrywaar. As jou eie lewe in gevaar is, kan jy dit ook gebruik. Wanneer - die strafkode maak daarvoor voorsiening, as ek reg onthou; ek dink die ou artikel was 44, maar die nuwe een sal ek nie ken nie.

Supposing you had been ordered - in order to save your life and your station, you have to fire on a crowd, are there any orders about how you must fire or what weapons you must use? ---Ja; as ek reg onthou was dit sers gewees, jy moet oor die koppe van die mense vuur. Dit is jare gelede. Maar ek dink die nuutste is dat jy op die leiers moet vuur, van so'n skare, om hulle dan tot besinning te bring.

Are there any orders about how much you must fire, or what weapons? --- Dit hang af; dit word aan omstandighede en aan jou eie diskresie oorgelaat. Ek dink daar word 'n bepaling gemaak, as ek reg onthou, dat slegs die bevel om te vuur moet kom van 'n offisier wat die rang hou van kaptein en hoër, in terme van die Oproerige Byeenkomste Wet, of iets van die aard, as ek reg onthou. Ek dink ook in die staande orders word verwys na daardie besondere Wet, as ek reg onthou.

As far as you were able to judge, were the standing orders obeyed on the 21st March? --- Sover dit my ambetref, was dit ten uitvoere gebring, want daar was nie vir jou - ek het probeer om die mense te laat loop. Hulle wou eenvoudig nie loop nie. Daar was net een uitweg: Indien jy wet en orde wou handhaaf, moes jy hardhandig optree en daar was hardhandig opgetree gewees.

I take it, of course, in terms of standing orders, firearms are a last resort? --- Dit hang af

van die omstandighede. Dit is moeilik om te sê, "Op so'n tydstop sou ek so gehandel het". Die omstandighede dui aan vir jou wat jy moet doen, en daar moet jy jou eie diskresie gebruik, reg of verkeerd.

DIE VOORSITTER: Ek dink wat die advokaat bedoel is, jy gebruik vuurwapens as ander middels tot jou beskikking nie doeltreffend sou wees in die besondere omstandighede nie? ---Ja; ons kan dit so aanvaar.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Capt. Brunner, I wonder if you could just make it clear: The route which you took in order to come in? ---Ja, dit sal 'n bietjie moeilik gaan, want ek was gelei deur middel van 'n radie: "Draai links, draai regs", en so meer. Maar die bietjie wat ek gesien het, neem ek aan ons het van hierdie rigting af gekom, voor na die Polisie-stasie. Toe het daar 'n opdrag gekom dat ons nie daar sal kan deurkom met die voertuie nie, dat ons moet in ander strate regs of links draai, en toe het ons van hierdie kant af ingekom.

You came in from the North? ---Ja; van die Noordelike kant.

DIE VOORSITTER: Watter straat het jy eers langs gery? Weet jy wat die naam van die straat is? ---Nee.

Was dit 'n teerstraat? --- Ons het eers oor grondpad gery, in die veld gery en later op 'n teerstraat, as ek reg onthou.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did you know of Capt. Coetzee's detachment on the South-East corner, outside the wire? ---Nee. Ek sal u sê wat ek gesien

het. Toe ons van hierdie rigting af gekom het, het hier 'n groen Polisie-vragmotor gestaan. Wie s'n dit is, en waar dit vandaan dit gekom het, weet ek nie. Dit is wat ek gesien het.

So you did not know that outside the South-East corner there was a small detachment of Police who were not behind any wire fence? --- Nee; ek het nie daarvan geweet nie.

You did not know that they had not been attacked? ---Nee.

NO FURTHER QUESTIONS.

MR. FLEWMAN: NO CROSS-EXAMINATION.

MR. LOUW: NO CROSS-EXAMINATION.

HERVERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: Edelaagbare, ek weet nie of ek hierdie vraag eintlik moet rig aan my geleerde vriend, mnr. Kentridge nie, voordat ek verdere vrae daarop stel. Ek weet nie of dit voorgegee word dat hierdie foto werklik geneem is by die Polisie-stasie nie.

MR. KENTRIDGE: This photograph will have to be proved, but our information is that this photograph was taken at Sharpeville Police Station at approximately 1.30 on the 21st March, and the information we have is that this photograph was taken just after the shooting had started - just as it was beginning, or at any rate just after it had started. But it does purport, as far as we know, ^{to be} the view from the North-East at the time that the shooting started.

THE CHAIRMAN: At any rate, if anything is in dispute in regard to the photograph, you will be

able to produce the necessary evidence to prove the photograph?

MR. KENTRIDGE: Yes. But it does not seem that with this witness this is in dispute. He has identified two of the people in it.

MNR. CLAASSEN: Edelagbare, dit is juis die punt. Ek wil nie onnodige vrae vra hieromtrent nie. Dit is vir my duidelik dat dit nie by die Polisie-stasie geneem is nie. (Bespreek met mnr. Labuschagne).

DIE GETUIE: Die saracens was daar vir 'n geruime tyd gewes, tot die Woensdag ...

DIE VOORSITTER: Ja, maar was daar ooit Bantoes wat na die skietery weer om die Polisie-stasie beweeg het? --- Die lyke is verwyder en die mense het kom kyk, daar; daar was fotografe, peramante en so meer. Ek wil amper die stelling maak dat daardie mense het juis gestaan en kyk hoe die mense daar begin verwyder word; want die bestuurder sal nie buitekant die saracens wees as die saracens opgestel is, en hy moet gereed wees om dit te kan beweeg indien daar iets sou gebeur nie. Daar is konst. Arnold, die een naaste aan die hoek van die gebou, daar; hy is 'n bestuurder.

HERVERHOOR HERVAT: Kaptein, ek wil hê u moet weer na hierdie foto kyk. (Bewysstuk "E"). U sien daar is 'n paar Bantoevrouens wat lag, en hardloop? --- Ja; ek sien hulle daar.

Hoe skyn die res van die skare daar vir jou - vreesbevange te wees? --- Nee; hulle is seer sekerlik nie hier vreesbevange nie.

Van daardie hele skare, hoeveel is daar wat hardloop? --- Ek weet nie of hulle hardloop nie; hulle

--- kan ---

A.G. BRUNER
VERHOOR.
A.P. FREEMANTLE
HOOGSTUURER.

kan miskien vinnig loop - sowe.

En u sien die man wat met die pistool daar staan, het sy pistool regs naar hy kyk heeltemal in 'n ander rigting? --- Dit is korrek.

Is ek reg wanneer ek sê die Bantoes staan reg onder hom, en na hom en kyk? --- Volgens die foto, wel; veral die wat die naaste aan hom is.

Is daar enige tekens op daardie foto van 'n algemene uiteenspatting of weghardloop van die skare? --- Nee.

ADRIAAN FREDERICK FREEMANTLE, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: U is 'n luitenant in die Suid-Afrikaanse Polisie gestasioneer te? --- Boksburg.

In opdrag van die Distrikkommandant van Boksburg het u na Vereeniging vertrek op die 21e Maart van hierdie jaar? --- Ja.

Waar het u eers heen gegaan? --- Ek het eers gegaan na Vereeniging en toe na Sharpeville. By die hek het ek aangekom ongeveer 12.40 - by Sharpeville-hek.

Wat was u opdrag; waarheen moes u gaan? --- Ek moes na Sharpeville gaan. Die opdrag was dat ek na Sharpeville en Vereeniging moes gaan. Ek het toe na Sharpeville gegaan, waar ek ongeveer 12.40 n.m. aangekom het.

Het u iemand by die hek ontmoet? --- Ek het daar vir maj. van Zyl ontmoet, en hy het my opdrag --- gegee ---

gegee om 'n rukkie te wag.

DIE VOORSITTER: Het u alleen gegaan? --- Ek het gegaan met een sersant en vyf konstabels, en 11 Bantokenstabels.

VERHOOR HERVAT: Voertuie? --- Een radio-voertuig, 'n Zephyr, en een Ford-paneelwa. Die geleedere was as volg gewapen: Ekselb met 'n rewolwer, die sersant met 'n rewolwer en die bestuurder van die Zephyr kar ook met 'n rewolwer. Die vyf konstabels was gewapen met gewere. Die Naturellekonstabels was gewapen met gewone knuppels.

U sê u kon nie dadelik ingaan deur die hek nie? --- Ek kon nie ingaan nie. Maj. van Zyl het gesê ek moet wag totdat daar meer versterkings kom.

Het jy hom alleen aangetref by die kantore, by die ingang van die lokasie? --- Hy was by die kantore, tesame met kol. Holmes.

Hoekom mees jy vir versterkings gewag het? --- Maj. van Zyl het gesê ons kan nie sonder 'n saracen ingaan nie. Daar was 'n saracen op pad wat ons sou inneem.

Afgesien van wat hy aan jou gesê het, het die posisie vir jou ook so gelyk, dat jy nie sou kan ingaan nie? --- Verder het ek niks gesien wat my verhoed het om in te gaan by die hek nie. Ek kon nie sien vanaf die hek na die Polisiestasie of binne-in die lokasie nie.

Het daar toe versterkings gekom waarmee jy na die Polisiestasie kon gaan? --- Ek het saam ingegaan, met 'n saracen, en kol. Spengler en nog 'n ander kolonel het saangery.

--- Pienaar ---

gegee om 'n rukkie te wag.

DIE VOORSITTER: Het u alleen gegaan? --- Ek het gegaan met een sersant en vyf konstabels, en 11 Bantookonstabels.

VERHOOR HERVAT: Voertuie? --- Een radio-voertuig, 'n Zephyr, en een Ford-paneelwa. Die geleedere was as volg gewapen: Ekself met 'n rewolwer, die sersant met 'n rewolwer en die bestuurder van die Zephyr kar ook met 'n rewolwer. Die vyf konstabels was gewapen met gewere. Die Naturellekonstabels was gewapen met gewone knuppels.

U sê u kon nie dadelik ingaan deur die hek nie? --- Ek kon nie ingaan nie. Maj. van Zyl het gesê ek moet wag totdat daar meer versterkings kom.

Het jy hom alleen aangetref by die kantore, by die ingang van die lokasie? --- Hy was by die kantore, tesame met kol. Holmes.

Hoekom mees jy vir versterkings gewag het? --- Maj. van Zyl het gesê ons kan nie sonder 'n saracen ingaan nie. Daar was 'n saracen op pad wat ons sou inneem.

Afgesien van wat hy aan jou gesê het, het die posisie vir jou ook so gelyk, dat jy nie sou kan ingaan nie? --- Verder het ek niks gesien wat my verhoed het om in te gaan by die hek nie. Ek kon nie sien vanaf die hek na die Polisiestasie of binne-in die lokasie nie.

Het daar toe versterkings gekom waarmee jy na die Polisiestasie kon gaan? --- Ek het saam ingegaan, met 'n saracen, en kol. Spengler en nog 'n ander kolonel het saangery.

--- Pienaar ---

Pienaar? --- Nee; nie kol. Pienaar nie.

Prinsloo? ---Kol. Prinsloo.

Het jy met hulle saam ingegaan? --- Ek het saam met hulle ingegaan.

Het die saracen u begelei? --- Die saracen het ons begelei tot na-aan die Polisiestasie. Daar kon ons nie verbygaan nie, en ons het ongedraai en in 'n ander rigting gery tot by die Polisiestasie. Ons pad was versper deur 'n groot aantal Bantoes en Polisie wat in die straat gewees het. By die Polisiestasie het ons ingegaan, en ons het almal daar afgeklim.

Hoe was julle ingang by die Polisiestasie? --- By die Polisiestasie was die pad oopgemaak deur die saracen, en ons het ingegaan. Die Bantoes het gekom tot teenaan die kar, op die kar met hulle hande geslaan, maar hulle het ons nie met kieries en sulke goed geslaan nie. Ek het kieries daar gesien. Hulle het op ons gekree, "Polisiehonde!" "Julle moer!" Hulle het ook gesê, "Vandag vrek julle almal hier!" Toe ons binnekant was, het hulle aanhoudend gekree en die lawaai was groot, en hulle het na ons gespoeg. Ook het hulle nog gekree, in Naturelletaal, "Mayebuye Afrika!" hulle duime opgesteek, en nog verder gekree aan ons, "Julle moer!"

DIE VOORSITTEN: U verwys na die Bantoetaal. Ken u die Bantoetaal? --- Ek ken nie die Bantoetaal baie goed nie. Ek het net gehoor hulle skree "Mayebuye!"

VERHOOR HERVAT: Weet jy wat dit beteken? --- Dit is "Kom terug, Afrika!" sover ek weet.

Toe u binnekant kom, vertel vir ons wat het toe

--- daar ---

daar plaasgevind? --- Toe ons binnekant was, het ons gewag vir kol. Pienaar, wie ons gehoor het was op pad. Binne-in die Polisie-stasie was daar 'n klompie Polisie-manne. Ek kan nie definitief sê hoeveel nie. Die Bantoes het aanhoudend gesing en geskree. Dit was oorverdowend, die lawaai, daar. Toe kol. Pienaar inkom, was hy ook begelei deur 'n saracen. Die hek was versperp gewees, maar die hekke was oopgemaak en hy het ingekom. Van die Bantoes daar, het ek gesien, het met hulle hande op die kar geslaan en een het met 'n veldstoel teen die vensters gestamp. Nadat hy binnekant was, na 'n rukkie, het kol. Pienaar gesê die Polisie-manne moet aantree. Almal het nie gehoor nie. Ek het ook tussen hulle geleop en gesê hulle moet aantree. Ek het hulle ook gehelp aantree. Nadat hulle aangetree het, het kol. Pienaar gesê hulle moet vyf rondes laai. Ek het gesien sommige laai, maar sommige het nie gelaai nie. Ek het vir hulle gevra hoekom laai hulle nie, toe sê een lid vir sy hy het reeds gelaai, vroeër die oggend. Ek was nog besig om die lede in een gelid op te stel toe kol. Spengler by die hek iemand arresteer, en ander speurders het hom weggeneem. Toe ek weer sien, was kol. Spengler weer by die hek; hy was terug/na die skare-toe en toe het ek 'n skoot gehoor aan die regterkant, as 'n mens kyk na Wes.

Van wie sou dit afkomstig gewees het? --- Dit was 'n dowwe skoot; eers een skoot, en toe nog 'n skoot. Daar was twee skote altesame. Ek het gekyk in daardie rigting. Toe hoor ek die tweede skoot. Kort daarna, toe gaan die marsie af. Ek het nie gehoor dat kol. Pienaar enige bevel gee nie, aangesien hy in bevel was, om te vuur nie. Ek het aangeneem dat ek hom nie kon hoor nie.

Daardie eerste skote wat u gehoor het, kan u sê of dit van die Polisie af kom? --- Die skote het ver geklink. Dit was dowwe skote. Ek het in die rigting van die skare gekyk, toe hoor ek nog 'n skoot. Toe ek die skoot hoor, kyk ek af in die lyn maar ek het nie een gesien vuur, daar nie.

DIE VOORSITTER: U sê dit was ver. Sou dit 'n myl ver gewees het, of 100 treë? --- Nee, dit kon nie meer as 50 treë ver gewees het nie.

VERHOOR HERVAT: Ja? --- Toe gaan die eerste skote af. Ek het na agter-toe gespring. Ek was voor sommige lede. Ek het agter-toe gespring en ek het omgedraai, en toe hoor ek iemand skree "Stop!" en ek het ook gekree hulle moet ophou vuur. Die skare het nie onmiddellik met die eerste skote, toe ek omdraai - ek het gesien hulle maal hier by die draad, en daarna het hulle op die vlag geslaan. Die skote het aangehou, ek skat ongeveer twaalf sekondes. Dit was baie gou gewees. Voor die skote afgegaan het, het die skare teen die draad aangeleun, en van agter af het dit gelyk of daar gestoot word, en ek was van opinie dat daardie draad nie lank sou hou nie. Daar het die eerste heer, toe kol. Spengler die een Bantoe arresteer het, 'n klomp klippe geval, en kort daarna weer 'n klomp. Met die tweede eerste klippe het die skote afgegaan. Nadat daar gestaak is met die vuur, het ek gegaan en ambulansie ontbied. Ek kon nie - dit was aan my rapporteer by die aanklagkantoor dat die telefoon buite werking is, toe het ek met radio Boksburg gepraat en ambulansie te ontbied en ek het ook in 'n Johannesburg radiokar geklim en gevra vir enigeen wat dit ontvang, om ambulansie te ontbied. Iemand by die hek het geantwoord hy sal

--- ambulansie ---

ambulansse ontbied. Daar was buitekant die draad ongeveer 250 beneerde en dooles. Dit is volgens my skatting. Baie van die wat gels het, het opgespring en weggehardloop. Toe ek tussen die gewondes geloop het, het ek een Bantoe ontdek wat niks makeer het nie. 'n Konstabel het hom opgetel. Hy het 'n mes met 'n lem van ongeveer twaalf duim hier by sy gordel ingedruk gehad, onder sy broek. Met die handvat het uitgesteek. Op die toneel was ook ander wapens. 'n Konstabel, 'n blanke konstabel, het die wapens opgetel. Ek het hom ook gesê, "Tel al die wapens op". Binnekant die terrein was heelwat klippe gewes, wat ook opgetel was. Ek het toe af gegaan om die gewondes na die hospitaal te help kry met behulp van ander Bantoes wat weer nader gekom het, en ook Polisie. Ek het hulle nie getel nie. Dit het te vinnig gegaan. Nie alleen het ek hulle laat laat in ambulansse nie; die wat ernstig was het ek in die ambulansse gesit, en die wat kon sit het ek daar laat inklin. Ook het ek 'n privaat kar gestop en hom versoek om die minder ernstige gewondes na die hospitaal te neem.

In elk geval, is die gewondes so gou noentlik versorg? --- Ek het dadelik nadat daar gevuur is, na die aanklagtekantoor gegaan. Daar was die telefoon uit orde; ek het na my radio gegaan en hulle het onmiddellik geantwoord. Die radio neem 'n rukkie om warm te word, en dit was al tyd wat verspul was om ambulansse te ontbied.

Die man van wie u praat wat die mes gehad het met die lang lem, u sê hy het net daar gels; hy het niks makeer nie? ---Hy het tussen die gewondes gels. Hy het niks makeer nie.

En waarheen het u hom geneem? --- Ek het hom gestuur na die aanklagtekantoor. Konst. Struwig het hom na die aanklagtekantoor geneem.

Het hy geloop? ---Hy het nie geloop nie. Hulle het hom half gedra, maar toe ek weer later in die aanklagtekantoor kom, het ek weer gekyk na hom en toe het hy nog niks makeer nie.

Was hy by sy volle positiwe, of nie? --- Ek weet nie of hy by sy volle positiwe was nie, maar ek dink hy het gepeins.

Of was hy verkrik? ---Ja; hy het geskrik, want hy was pappat geweest.

Kon jy sien dat daar enige verandering intree in die houding en luim van die skare nadat kol. Spengler sy arrestasie uitgevoer het? --- Die lawaai was so geweldig, daar was nie juis 'n groter lawaai nie; daar het net meer gevloek gekom - nee gevloeg en geskree, en "Afrika!" -tekens gagee.

Was die indruk by jou geskep dat hulle objektieer het teen die arrestasie? ---Hulle het definitief objektieer teen die arrestasie, want die wat haastig was, het half vorentoe gebeur.

Kon jy dit duidelik sien? --- Ek kon duidelik sien dat die draad - die persone voor het half vorentoe gedruk, op die draad.

Jy sê die wat agter was, het vorentoe gebeur? --- Hulle het vorentoe gebeur.

Kon jy dit op die skare sien, of kon jy net die effek daarvan sien op die draad? --- Ek kon die effek sien op die draad. Tussen die skare het ek twee of drie gesien wat vorentoe met hulle hande, so sê,

"Kom hier, julle honde, dat ons julle vrek maak!" Dit was na-aan die draad.

Wat was die noodsaaklikheid vir die skietery, sover jy kon sien? --- Volgens my opinie was die skare voornemens om daardie draad plat te druk en die Polisie onderstebo te loop.

Het jy gedink dit sou wees wat sou gebeur as die draad platgetrap word? --- As die draad platgetrap gewees het, het hulle ons definitief oorrampel. Dit is my opinie.

Jy dink nie hulle sou afgeskrik geword het deur die vertoon van vuurwapens wat daar voor hulle verskyn nie? --- Nee; toe kol. Pienaar gesê het hulle moet vyf rondes laai, het party manne nog gelag en nog gespoeg na ons.

Dit het hulle nie afgeskrik nie?--- Dit het hulle gladnie afgeskrik nie.

En toe die klippe gegooi was, was die manne toe alreeds in gelid? --- Toe die klippe gegooi was, was hulle feitlik in gelid. Party het half in drie gestaan, en ek het hulle gaan regsit, dat hulle in een staan.

Het jy ook gehelp om die mense te kry om te stop skiet? --- Ek het, ja. Ek het hulle gehelp stop.

Wat het jy gedoen? --- Ek het geskree "Stop!" en party se gewere afgeruk, en hulle aangesê om te stop.

Waarom het jy dit gedoen? --- Omdat net na die eerste sarsie, toe het die skare al stilgestaan en het toe, net asof hulle begin maal. Party het half omgedraai, en daarna het ek gesien hulle slaan op die vlug, en ek het hulle gestop.

"Kom hier, julle honde, dat ons julle vrek maak!" Dit was na-aan die draad.

Wat was die noodsaaklikheid vir die skietery, sover jy kon sien? --- Volgens my opinie was die skare voornemens om daardie draad plat te druk en die Polisie onderstebo te loop.

Het jy gedink dit sou wees wat sou gebeur as die draad platgetrap word? --- As die draad platgetrap gewees het, het hulle ons definitief oorrampel. Dit is my opinie.

Jy dink nie hulle sou afgeskrik geword het deur die vertoon van vuurwapens wat daar voor hulle verskyn nie? --- Nee; toe kol. Pienaar gesê het hulle moet vyf rondes laai, het party manne nog gelag en nog gespoeg na ons.

Dit het hulle nie afgeskrik nie? --- Dit het hulle gladnie afgeskrik nie.

En toe die klippe gegooi was, was die manne toe alreeds in gelid? --- Toe die klippe gegooi was, was hulle feitlik in gelid. Party het half in drie gestaan, en ek het hulle gaan regsit, dat hulle in een staan.

Het jy ook gehelp om die mense te kry om te stop skiet? --- Ek het, ja. Ek het hulle gehelp stop.

Wat het jy gedoen? --- Ek het geskree "Stop!" en party se gewere afgeruk, en hulle aangesê om te stop.

Waarom het jy dit gedoen? --- Omdat net na die eerste sarsie, toe het die skare al stilgestaan en het toe, net asof hulle begin maal. Party het half ongedraai, en daarna het ek gesien hulle slaan op die vlug, en ek het hulle gestop.

Het jy moeilikheid gehad om hulle te kry om op te hou vuur? --- Ek het nie moeilikheid gehad daar waar hulle my ken hoor nie. Hulle het onmiddellik my fluitjie gehoor blaas, en net daarna het die skote opgehou.

Ek verstaan op versoek van kapt. v.d. Bergh het jy sekere toetse gemaak wat betref die speed waarteen sekere vuurwapens kan vuur? --- Ja.

Wanneer het jy die toetse uitgevoer? --- Op die 22e April hierdie jaar, om 12 middag het ek toetse gemaak met 'n rewolwer, 'n stengeweer en 'n .303 geweer.

Is dit al drie wapens waarvan jy kennis dra en weet hoe om te hanteer? --- Ek dra kennis van hierdie wapens en onder andere is ek 'n instrukteur vir die stengeweer.

38 ons wat die toets is wat jy uitgevoer het? --- I made these notes in English. With the revolver, re-loading after five, that is after the last shot had been fired, and re-loading six rounds, 11.4 seconds and the second test, 10 seconds. Firing six rounds, double action, that means to say if the man lifts his revolver and starts firing; he takes $3\frac{1}{2}$ seconds double action, without pulling back the cocking piece.

THE CHAIRMAN: I am afraid you will have to explain "double action" to me? --- "Double action" means that you pull the trigger, without pulling back the cocking piece. Every revolver has a cocking piece on the top and when firing, it fires more easily; but when pulling the trigger, the cocking piece goes back and goes forward by itself; otherwise, with single

--- action ---

action, you pull back the cocking piece and then fire. In other words, double action means you just keep on pulling the trigger.

EXAMINATION CONTINUED: Just to make sure - we have a revolver here which is not loaded. Perhaps you could demonstrate what you have just told us? --- Double action means, you take the revolver like this, and you keep on firing (witness demonstrates by pulling the trigger five times). Single action means that you pull back the cocking piece and then fire. (Witness pulls the trigger four times, first pulling back the cocking piece in between shots - slower action).

In any case, if a person is using his revolver and he is in danger, would he use double action, or single action? --- He would use double action.

And normally, when he carries his revolver, I suppose the cocking piece is not pulled back? --- No.

Because that would be most dangerous? --- That would be most dangerous, and nobody would be such a fool as to carry it like this.

THE CHAIRMAN: That is with the cocking piece back? --- Yes. Because you've got it in the out, here; you pull it out, pull it up and then it can go off.

EXAMINATION CONTINUED: Now, the chamber holds six rounds? --- Six rounds.

And that, you say, can be fired off in what time? --- Double action, $3\frac{1}{2}$ seconds.

Now tell us about your test with the .303? --- The single action takes about 5.8 seconds, for six rounds.

I think we are more concerned about the method

--- that ---

that fires quickest of all? --- Yes. It fires much quicker double action, and you cannot fire as fast with single action. The sten gun - I must first explain, a sten gun magazine takes 32 cartridges, but we always load only thirty, and some load less; but the correct method of loading is thirty rounds in the magazine, that is with a loader. With the hand, you can only go fourteen. But I made a test with thirty rounds in the magazine. On double action, that is again automatic - on automatic, it fires 30 rounds in 3.2 seconds. The actual rate of fire as given in the text book, is 500 rounds per minute. The changing of the magazine in three tests - 3.8 seconds, 4.1 seconds, and the last, 5.9 seconds. The man had a little bit of trouble in sticking in the magazine.

That is for the changing of the magazine? --- That is for the changing of the magazine proper. Single action, 30 rounds in the magazine, it takes 12 seconds to fire 30 rounds.

Let us just get back to - you say changing of the magazine. Do you mean if you have to change the magazine and shoot, it takes four minutes? --- No; the magazine is already in the carbine and the carbine is cocked; because a sten machine-gun is not allowed to be carried with the magazine on except when it is cocked and the firing action, the breech block is turned up so that the cocking hammer is in the safety slide. And taking it out of the safety slide, when the man is ready to fire, he keeps it out of the safety slide. If he is standing at the ready, he keeps it, as I have said, just cocked, and then fires.

--- The ---

The next test? --- The next test, a .303 rifle.
I did the ^{re-}loading, five rounds, after the last shot.
It is charger loading; in other words, there are five
bullets in the charger, and it is kept in the bandolier.

I don't quite follow that, I'm sorry? --- You
cannot load a .303 rifle without a charger except putting
in one by one.

What is the charger? --- There are five bullets
in the charger, the clip; it is called a charger and
it is kept in the bandolier.

We don't want to start from the bandolier.
We want to start from where the magazine is loaded.
How many rounds does the magazine take? --- The magazine
takes ten rounds.

Now, supposing the ten rounds are placed in
the magazine and the magazine replaced in the rifle? ---
Firing ten rounds with the magazine loaded, from what
we call stand-at-ease, with the rifle down, takes fifteen
seconds. That is point-blank range. The second test
was 15.9 seconds for ten rounds.

THE CHAIRMAN: Was that trying to fire as
quickly as you could? --- That is firing as quickly as
you can; not racing but just ordinary, quick fire.
That is what we call rapid fire.

EXAMINATION CONTINUED: Without having ...?
--- That is point-blank, quick aim, sense of direction.

NO FURTHER QUESTIONS.

CROSS-EXAMINED BY MR. FLETCHER: Luit. Freemantle,
I want to start with the latter portion of your evidence.

--- you ---

You say you give instructions in the use of sten guns; that is ^{to} the Policemen? --- That is to the Policemen.

They have to attend courses before they are qualified sten gunners? --- I cannot speak for other districts, but in my own district we teach them and they have to write written exams. They have to do it orally, and then practically.

When you talk about your district, what district is that? --- That is Boksburg district.

Is that not, as far as you know, in wide practice? --- I cannot say what they do in other districts. I know they give instructions there, too. I don't know how they do it there.

Do you in addition give instruction to your sten gunner as to when he should use his sten gun? --- Quite correct. We teach them when to use it, and it is also a question in the written exams, when to use the sten gun.

A sten gun, particularly on rapid fire, the 500 rounds a minute, must quite clearly be a highly dangerous weapon? --- It is - very dangerous.

That, I take it, you make perfectly clear to your students? --- Yes; quite correct.

What instructions do you give them about the use of a sten gun? --- When?

When they should shoot? --- The instructions are that they should not use it without the authority of an officer, or when their lives are in danger, or somebody else's life is in danger, or property is in danger.

--- And ---

And when they do use it, do they use it on rapid fire, or do they use it on single fire? --- We teach them to use single rounds for economy and greater accuracy. When using bursts, which is just the touch of a finger, three or four rounds at a time, it is also for accuracy.

In other words, let me just get this straight: You say that even when used on rapid fire, the instruction is that they must fire in short bursts of three or four rounds at a time? --- Quite correct.

And presumably they are never to use it by just keeping the finger on the trigger? ---No; the instruction goes further. In extreme danger, you use the automatic. That is in extreme circumstances. It depends on the man, how long he fires.

What is the standard equipment for a sten gunner when he is sent out? Is he furnished with more than one magazine? --- The sten gunner usually has six magazines. There is no instruction how many rounds he must take, but usually he is given six magazines, and some loose cartridges, and a loader.

So that somebody who is called upon to use a sten gun has immediately on him, additional magazines to those and he loads it again in the time you have given us? --- Yes.

So that having fired his first magazine, he can put in a new magazine and ^{the} refill is fired in 3.8 seconds? --- Quite correct.

Now, have you given me all the instructions, or the orders which you give to the trainees at that centre. In other words, there is no further information with which he is equipped? --- No; it depends on the officer in

--- charge ---

charge what he tells him to do. The instruction is that if a man uses that sten gun, he should be very careful with it, and as I have already said, fire in bursts in extreme emergency, and single shots is used for more accuracy and economy.

If there is an officer present, is it clear to him that he must wait for the order of the officer? In any given situation, if there is an officer present, in charge of him and others? ---Usually, yes; but sometimes, if a man thinks his own life is in danger, he may use the sten gun.

Is he allowed to use his own discretion over and above that of an officer in his immediate vicinity?

THE CHAIRMAN: Mr. Flewman, I am not certain that that is going to help us so much unless we get circumstances - I take it if you are out with a party in a built-up area and you are away from your officer and somebody raises a knife to stab you to the heart, you are not going to refer it to the officer and say "What do you think about it?"? --- No. As I said ...

Rather put the specific instance.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: If you are drawn up in a line, you have an officer in front of you. Is it then left to the sten gunner to use his own discretion, or must he wait for his officer? ---He must usually wait for his officer, but the officer cannot watch everywhere, and in a circumstance as we were in, the noise was so loud, I think even if he did say "Fire" we would not have been able to hear it; not all of them, in any case.

THE CHAIRMAN: What is the usual way in giving

an order? ---Usually, when the men are lined up, the officer gives an order, "Five rounds, fire" or "Two rounds, fire".

where you have circumstances like that, where there is a tremendous noise, is there not some alternative way of giving an order, blowing a whistle or firing a shot to start off the shooting? ---Usually the officer shouts that out and if he wants to fire a shot, he can fire a shot, too.

You say in this case an order would not have been of any assistance because you doubt whether all the people would have heard it? ---Yes. I have never been in such a position where the noise was so loud that I could not hear the officer speaking.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: But you did not have any difficulty because you heard Col. Pienaar say "Load five rounds", didn't you? --- That was when I was near him, yes.

THE CHAIRMAN: How far were you from him when you heard this? ---I was about three paces away, and then ...

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Mr. Freemantle, correct as if I am wrong; if there is a noise which it is apparent is going to make it difficult for the men to hear an officer's orders, he adopts some other means, making his intentions known? --- Of course. We had a megaphone there. I saw it when Capt. Brunner had it in his hands. That is also a way in which he can give it.

The logical and proper way, you would say, on the face of it, for the order to be given under difficult circumstances? --- Correct.

--- Another ---

Another way would be to instruct his subordinate officers to carry his command over to the men; in other words, let them divide up and ...? --- That is also a way, but I did not hear any instruction from Col. Pienaar to fire.

You did not hear any instruction to officers to deal with the situation which was developing in that way; he did not instruct you? --- No; there was no instruction given to allow the men to fire.

I want to go back to your test, for a moment. What did you say to the man who had to fire the .303? --- I told him to stand at ease, and as soon as he is ready he must commence to fire, and fire, not deliberate aim, just quick aim, as if there were a butt there - just fire into the butt, quickly. I watched him. As soon as he started, I pressed the two stop watches.

You say as soon as he started; that is the question I wanted to ask you. When did you press the stop watches? --- As soon as he picked up his rifle and drew it up to his shoulder. That is very quick - it can be done very quickly. Then, loading in the shoulder, because he cannot do it so fast if he lets the rifle go down every time.

Keeping the rifle to his shoulder and working the bolt in that position? --- Quite correct.

And he knew the object was to see how quickly he could shoot, or shooting as quickly as comfortably possible, ten rounds? --- Yes. But I must say, the man I used was no expert. I used an ordinary man, who is no marksman.

---THE CHAIRMAN ---

THE CHAIRMAN: How do you think you would have fared? --- I would have fared a bit quicker, maybe.

You think so? ---I think so; I am a bit more expert.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Many people might have taken a bit longer? --- That is quite correct. He may take longer.

THE CHAIRMAN: Did you just select somebody at random; you did not look for a particular person? --- No; I did not.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: You were also going to give us some figures about how quickly you could reload a .303. Assuming that you had five rounds in and fired them all, how quickly could you get a new clip of five in? --- New clip, loading five rounds after last shot, with the clip, nine seconds; and 7 seconds, and 6.1 second.

Is the use of sten guns dealt with in standing orders at all, ^{or} are they not touched on by standing orders? --- As far as I know, no automatic weapon is dealt with in standing orders.

Is that because it is a new development? --- The sten guns - the first time I saw them in the Police, I think was in 1949 or 1950; I am not sure.

When you arrived at Sharpeville, you say it was 12.40? --- 12.40, yes, approximately. I am not quite sure.

You were riding in the ^{radio} car? ---Yes; I was in the car.

Where and when did you join up with Col. Spangler and Col. Prinsloo? --- At the gate of Sharpeville.

---THE CHAIRMAN ---

THE CHAIRMAN: Which would that be? --- The main entrance. I think it is the main entrance, where the offices are.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Were they already there; they had come independently to that point? --- I was there before them. They came afterwards.

From which direction did they come? --- I am not very sure from which direction they came, because I was standing at the ...

It does not matter. If you can't help me better than that, I don't ....? --- I don't know. I am not sure.

Could you give us an estimate of the size of the crowd when you arrived at Sharpeville Police Station? --- Roughly I should think about 15,000 to 16,000.

I wonder if I may show you Exh. "B", and you can tell me how accurately that reflects the picture on your arrival at the Police Station? --- No; there were many more when I arrived there.

THE CHAIRMAN: Many more, where? --- At the Police Station there were many more. They were standing en bloc, in front of the Police Station.

What do you mean? --- They were packed in front of the Police Station.

Yes, but there are people now, and they are packed; do you mean they were packed right across the street? --- Across the street.

--- Do ---

Do you know the area, there? Do you know the clinic, immediately opposite? --- There is a building opposite there.

Would you say they were packed ...? ---Yes; the whole street was full of people.

Is that what you mean - the whole street? ---Yes.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: What is your estimate of the thousands shown on that photograph (Exh. "B")? --- I think this is about 7,000 or less. All round here, about 6,000 to 7,000.

I want your position in the Police grounds at the time that Col. Spengler made a first arrest? --- I was just to the left of the gate, facing ....

On the South side of the gate? ---On the side, yes.

And did you watch the arrests closely? --- I did not watch it very closely.

There was not any particular difficulty at the time when that arrest was made? --- The first arrest, no; not much, except for the noise and the "Afrika!" signs when he made the arrest.

Did you stay in that position until after the shooting, or did you take up a different position? --- No; I walked up the line. I saw some men were still standing in three's and I pushed them into one's.

When you say you walked up the line, just to help me, in which direction? South, to North? --- This is West - to the South.

How long would you say the men were standing in line before the order to load came? --- They were not all

--- in ---

in line yet, when the order was given to load.

And the majority, would you say, then loaded their rifles? --- I am not sure whether it was the majority, but some did load and others did not.

At any rate, it was something which you say could have been clearly seen by the crowd, because some people laughed? ---Yes; those in front could see the loading.

Was that done for the whole length of the line? --- That goes for the length of the line.

Can you tell me anything about the crowd on the wire, at that stage; were there women and children on the wire? --- There were a few children, and there were women. They were a mixed crowd. I think I saw two or three young girls in front.

And did you see a number of umbrellas, women standing with umbrellas in this crowd? --- There were umbrellas in the crowd. Near the gate, one was standing with an umbrella in her hand; ^{that} I saw.

An open umbrella? ---No; this was closed.

Did you see others with open umbrellas?

THE CHAIRMAN: What is the significance of the umbrellas, Mr. Flewman?

MR. FLEWMAN: It may give some indication of what the crowd was doing? --- I may say, I did not see open umbrellas there; I saw closed ones.

Was this crowd much the same from the time of your arrival until just before the shooting? --- When I came there, the crowd was wild; but they grew wilder all the time, and they shouted more loudly.

--- THE CHAIRMAN ---

THE CHAIRMAN: You say that was because more people were joining them, or because the people who were there were becoming more vociferous as time went on? --- They became more vociferous, as the crowd -- well, it was so blocked already; they still came from the direction of the location.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED:

/Coming back to the question of firearms, I take it the sten gun has a safety catch? --- It has a safety slot, not a safety catch.

Perhaps you can describe it to me. Has it something -- is it something which is easily put off, like, for instance, the safety catch on say a rifle? --- It is not -- the only thing you do, if the slot slips in; you just pull it out. You slip the cocking, press it into the slot, just pull it, and it slips out.

And what instruction is given to sten gunners in regard to the position of the safety slot? --- The instruction there is that you load your machine gun and you cock it. If not immediately used, you slip it into the slot. If you are expecting to use it, you keep it out of the slot.

So if a line of sten gunners were drawn up, they would normally have the sten guns on "safe"? --- In that case, it would be that it is just loaded, and not in the safety slot. I am expressing an opinion that that is what should be done when facing a dangerous position. The thing is, where you put it in the slot, when you carry it and walk along, in bushy country or in towns, where you don't have to use it immediately ...

You don't issue specific instructions to take it off safe? ---No; we have no specific instruction

there.

Shouldn't you have one? --- I may have understood you, now, quite wrongly. When a man gives you an instruction to load a sten gun, it depends on the man whether it is going to be put on safe or not. But when facing a crowd, you just don't put it in the safety slot.

I take it that with a weapon such as the sten gun, accidental pressure on the trigger would have disastrous results? --- Well, accidental pressure on the trigger - even if you do pull the trigger, it may fire two shots.

That is just on the touch. I am suggesting that you should have instruction so that ....? --- According to the instructions, as I have already said, when facing a dangerous position, we don't put it on safe. Should it not be necessary to use it immediately, then we put it on safe. For instance, if a man walks along here and there is a crowd about 300 yards away, then I would say that he could place it on safe.

I don't want to argue with you; I simply want the information. It seems to me, if a shot goes off in a dangerous situation it may be the very thing that precipitates the trouble? --- Yes; I don't know what they did, if they did put them on safe. Some may have, some may not have.

THE CHAIRMAN: Assuming in those circumstances somebody made reference to you there? --- I would have put it on "safe" myself.

And said "Mr. Freemantle, what are your instructions; do we put it on safe, or should we not do so?" --- No,

--- they ---

they don't ask me.

I mean, after the order to load had been given; assuming one of your men had said "What is your instruction; should we put it on safety, or not?" --- I would say "Put it on safe", if they are not to be used immediately.

CROSS-EXAMINED BY MR. KENTRIDGE: Mr. Freemantle, do you know the number of armed Policemen at Sharpeville, with firearms? --- I did not count them, but my estimation is that there must have been about 150 armed with different types of arms.

THE CHAIRMAN: You say different types of arms - you mean different types of firearms? --- Yes.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Consequently, even if the order had been to fire one round each, they could have mustered a tremendous firing power? --- Yes.

Mr. Freemantle, there is one thing that I was not quite certain about. You say that in danger the men are told to fire not single shots, but bursts?---In extreme emergency. Bursts are used for extreme emergency.

By bursts, do you mean three or four rounds at a time? --- At a time.

But a man is not told to use his sten gun like a hosepipe and just spray it into a crowd? --- No. If a crowd is threatening to attack, you can do that. But the reason for pulling that trigger - the machine gun is pulled from left to right. But the machine gun has a tendency to climb, and when shooting a full magazine, it is bound to lift so high it can go over their heads. The firing of bursts means, you fire

and then you train the machine gun. Otherwise you fire so far, (indicates) it cuts about two or three men to pieces, and the magazine is empty. That is why we have four or five bursts.

THE CHAIRMAN:

/Do you mean you fire a burst in one direction and then possibly move your sten gun and then fire another burst? --- Yes; if you hold your machine gun still on short bursts and then turn it, it will still do a lot of damage; but if you turn the machine gun full out, as I said, in $3\frac{1}{2}$ seconds you can cut two people to pieces, and it is not very accurate.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Do you aim with the sten gun at individuals? ---You can aim 100 yards, deliberate aim; that is fairly accurate. At fifty yards it is just ordinary aim, and it is also accurate. But under 30 yards, you use it in your hip, by sense of direction, and you always hold your gun always below the horizontal, because it climbs.

As I understood you, when you had these tests carried out, the 30 rounds were fired just in one go, not in bursts? ---Not in bursts.

Did you do a test for firing in bursts of three or four? ---No; I did not do that. It would have been about the same as single shots, because a single shot goes off, it dips and it comes back. The bursts just go forward and backward and again forward and backward and it is about the same time.

You speak of a volley simply cutting people to pieces. Does the instruction you have on sten guns deal with the effect of sten gun bullets on human beings? --- Yes; the sten gun has a very high rate of fire and it has a tremendous stopping power. Stopping power

~~As a witness~~
Cross-examination
re-examination

means stopping persons attacking.

And the bullet does tremendous damage to the human body? ---Of course; I saw it before.

You mean before this day? ---Before this day. I saw it. The sten gun does tremendous damage.

And you saw it on that day? ---On that day, too.

You yourself did not fire? ---I did not fire. I dived and by the time I turned around, I started stopping them.

NO FURTHER QUESTIONS.

RE-EXAMINED BY MR. CLAASSEN: Do you know the type of bullet that is used with these sten guns? --- Yes; 9 mm. parabolium.

Do you know what is called a dun dun bullet? ---I know. It is a bullet with a soft nose. As soon as it strikes a bone, it splits into different parts.

Do you know what the ammunition was that was issued to ...? --- The Government does not issue any other ammunition than the ordinary ammunition - steel jackets; all our ammunition are steel jackets.

THE CHAIRMAN:
/All fire arms? --- All fire arms, including the automatics - all steel jackets. You cannot get any other bullet for the sten but the steel jacket, as far as I know.

And your revolver? --- The .38, also steel jackets. Years ago, they were lead bullets; they withdrew all the lead bullets and re-issued these. That was about ten years ago, with the steel jacket.

RE-EXAMINATION CONTINUED: Is there any distinction between the speed at which a bullet from

a sten gun travels, and that of a .303? ---I presume there must be a difference of speed, because the sten gun bullets are much shorter, and sometimes turn end over end. The barrel is very short; it is only 7 $\frac{1}{2}$ ". The .303 has a much longer barrel, and it has more grooves and it spins the bullet and it can go much further and faster. The .303 has more load in it - it is more heavily loaded; I would say, more cordite.

THE CHAIRMAN: Do you mean to tell me if you fire a bullet from a sten gun, when it strikes the object at which it is aimed it may be in a tumbling position? ---In a tumbling position, yes; I have seen that, at target practice.

RE-EXAMINATION CONTINUED: You say that is because the barrel is shorter? ---Because the barrel is shorter, yes.

How does the barrel compare with the revolver, for instance? --- It is about 1 $\frac{1}{2}$ " longer.

Do you get the same thing with the revolver? --- I think the barrel ^{of} the revolver is 5" and that is 7 $\frac{1}{2}$ " - the sten gun; so it is 2 $\frac{1}{2}$ " longer. You get the same thing with the revolver. The bullet strikes on the side. In target practice we have often had this argument about the bullet striking on the side, and then he says "Well, there are two holes" and there is only one.

It has the same bore - the sten gun is also a .303, is it? --- No; the sten gun is a 9 mm., approximately .38 - about the same size as the revolver.

--- FURTHER ---

A. F. FREEMANTLE
THE LAST CROSS-
EXAMINATION

FURTHER CROSS-EXAMINED BY MR. KENTRIDGE:

We have just had it from you that the sten gun may strike a target in a tumbling position? ---Yes; on the side.

But presumably that won't be immediately it leaves the barrel? --- Striking the target at 30 yards.

Even as close as that? --- Even as close as that.

It still has high velocity? --- It has quite a high velocity.

THE CHAIRMAN: It could do a lot of damage, I take it, if it strikes the human body on the side? ---Yes. Sometimes, also it strikes a stone on the range and then hits the target, and it rips it right open. So it must have a tremendous speed.

FURTHER CROSS-EXAMINATION CONTINUED: You were asked about dum dum bullets; you say it splits when it strikes bone? ---Yes.

Have you seen that? ---I have not actually seen it strike a human body, but I have seen it strike a horse and it went in different directions. That was years ago. Those were the only lead bullets that I had. It crumbled right up.

You are an expert on these things. This word "dum-dum" is used in many senses. Some people call the old bullet the dum-dum? --- That is not a dum-dum. A dum-dum is a bullet with a steel jacket, but the front portion is lead. Some of them have a small, round, head like a teat. They can make it, too, the dum-dums.

THE CHAIRMAN: Well, the first reference I heard to a dum-dum in the days of my youth, was a leaden bullet

with a cross filed in the front? --- They can file a cross in the front, yes; but actually, it has a lead point in front. I saw that in South West Africa. We picked up some Mauser bullets. They had the steel jacket. In front, they were lead, with a cross. We picked them up in Walvis Bay. That was the first time I saw the dum-dum bullet.

FURTHER CROSS-EXAMINATION CONTINUED: The dum-dum is also called the soft-nosed bullet? --- The whole bullet is lead; they also call that a dum-dum. It does a lot of damage.

But the ordinary sten-gun bullet you would not call a dum-dum? --- It cannot be called a dum-dum, because if you have lead bullets in the sten gun, you would not be able to fire it. It would jam with every bullet.

The word "dum-dum" would not apply to the ordinary bullet? --- No, the "dum-dum" applies to the lead bullet, or the soft point with the cross.

The ordinary bullet does not split in the way you have described? --- I won't say that; it is possible, if it hits bone, that it can split.

But you don't - the dum-dum does split? --- Oh, it does split; definitely.

THE CHAIRMAN: It is the intention of the dum-dum bullet that it should split? --- I think the dum-dum was made mostly for game shooting, animals, like lions and tigers. The ordinary bullets are made for game shooting and for war. The parabolium is for war. It means "for war" and it has a steel jacket, and there are no dum-dums that I know, that I have ever

- 873 -

A.P. FREEMANTLE
FURTHER CROSS-
EXAMINATION

seen, in a sten, and I have seen thousands of them.

- ADJOURNED: 4.00 p.m. to -
THURSDAY, 28th April, 1960
at 9.45 p.m.